

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«ДЕФИЦИТ БЮДЖЕТУ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ
ФІНАНСАМИ»**

**Студентки 2 курсу, 3-м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа
та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»**

**Тисячної
Богдани
Борисівни**

**Науковий керівник
д.е.н., доцент**

**Пасічний
Микола
Дмитрович**

**Гарант освітньої програми
д.е.н., професор**

**Макогон
Валентина
Дмитрівна**

**Завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор**

**Чугунов
Ігор Якович**

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ	3
1.1. Економічна сутність дефіциту бюджету у системі управління державними фінансами	6
1.2. Досвід провідних країн світу управління бюджетним дефіцитом	11
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ	17
2.1. Класифікація фінансування бюджету	17
2.2. Аналіз джерел фінансування дефіциту бюджету	23
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ	35
3.1. Проблеми пошуку джерел фінансування бюджетного дефіциту	35
3.2. Напрями використання залучених на фінансування дефіциту бюджету коштів	42
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Актуальність теми. Бюджетний дефіцит є об'єктивним явищем, характерним для державних фінансів. Він привертає до себе все більшу увагу як представників економічної науки, так і фінансової практики. Особливої важливості набувають питання щодо його ефективного управління. Тому досить важливою є необхідність з'ясування його сутності. Проблеми формування бюджетного дефіциту та державного боргу, визначення їх розміру та пошук джерел погашення є одним із ключових при розробці стратегії розвитку держави на перспективу.

Значний внесок у дослідження дефіциту бюджету присвячені праці вітчизняних вчених: О. Василика, І. Запатріної, Г. Кучер, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, А. Мазаракі, В. Опаріна, М.Пасічного, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є розкриття теоретичних засад та удосконалення методологічних положень фінансування дефіциту бюджету у системі управління державними фінансами.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- розкрити економічну сутність дефіциту бюджету у системі управління державними фінансами;
- узагальнити досвід провідних країн світу управління бюджетним дефіцитом;
- розкрити класифікацію фінансування бюджету;
- здійснити аналіз джерел фінансування дефіциту Державного бюджету України;
- визначити проблеми пошуку джерел фінансування бюджетного дефіциту;
- обґрунтувати напрями використання залучених на фінансування дефіциту бюджету коштів.

Об'єктом дослідження є дефіцит бюджету у системі управління державними фінансами.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання використання дефіциту бюджету у системі управління державними фінансами.

Методи дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті економічної сутності дефіциту бюджету у системі управління державними фінансами. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено досвід провідних країн світу управління бюджетним дефіцитом. На основі системного підходу, синтезу, наукового абстрагування обґрунтовані напрями фінансування бюджетного дефіциту.

Інформаційну базу дослідження становили нормативно-правові акти у сфері державних фінансів, використання дефіциту бюджету у системі управління державними фінансами, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Основні положення та результати випускної кваліфікаційної роботи розкрито у статті за темою «Дефіцит бюджет у системі управління державними фінансами» та опубліковано у збірнику наукових праць студентів заочної форми навчання Київського національного торговельно-економічний університету.

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, зазначено теоретичне та практичне значення роботи.

У першому розділі досліджено теоретичні засади дефіциту бюджету у системи управління державними фінансами. Розкрито економічну сутність дефіциту бюджету у системі управління державними фінансами. Систематизовано досвід провідних країн світу управління бюджетним дефіцитом.

У другому розділі досліджено систему фінансування бюджетного дефіциту в Україні. Проаналізовано класифікацію фінансування бюджету. Здійснено аналіз джерел фінансування дефіциту бюджету.

У третьому розділі визначено напрями фінансування бюджетного дефіциту. Визначено проблеми пошуку джерел фінансування бюджетного дефіциту. Обґрунтовано напрями використання залучених на фінансування дефіциту бюджету коштів.

У висновках наведено теоретичне узагальнення матеріалу, представленого в дослідженні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ

1.1. Економічна сутність дефіциту бюджету у системі управління державними фінансами

Дефіцит державного бюджету виступає важливим інструментом державної фінансово-кредитної політики, засобом впливу на економіко-соціальне становище держави. В Україні формування бюджету з дефіцитом зумовлюється тим, що в нашій державі є значна потреба у проведенні реформ у різних сферах, фінансуванні державної інфраструктури, підвищенні якості соціальних і адміністративних послуг. Про те в нашій державі використання дефіцитного бюджетного фінансування не можна розцінювати як виважене. Наслідком цього стало недостатнє державне фінансування розвитку національної економіки, проведення структурної перебудови, формування ринкової інфраструктури та реформування інших сфер господарського комплексу.

В українському законодавстві категорію бюджетного дефіциту відображено у Бюджетному кодексі України та щорічних Законах України про державний бюджет України.

Згідно ст. 2 Бюджетного кодексу України дефіцит бюджету являє собою перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету) [2].

Сутність бюджетного дефіциту як економічного явища в науковій літературі трактують як об'єктивні економічні відносини, що виникають між учасниками відтворювального процесу під час використання державою грошових коштів понад наявні доходи бюджету. Іншими словами, дефіцит виникає внаслідок незбалансованості бюджету, тобто нестачі грошових коштів для фінансування певного обсягу державних видатків.

В Україні основними умовами формуванні бюджетного дефіциту на сьогодні є: загальний спад виробництва, зниження ефективності його роботи; несвочасне проведення структурних змін в економіці; розвиток інфляційних процесів, кредитна та цінова політика; незбалансованість доходів і видатків бюджету, зростання видатків при зниженні доходів, надмірні державні витрати; нестабільна політична та економічна ситуація; недосконалість і часті зміни українського законодавства; високий рівень тіньової економічної діяльності; відсутності інвестиційної привабливості.

При формуванні бюджетної політики використовується поняття структурного і циклічного дефіциту бюджету. Структурний дефіцит розуміють як різниця між поточними державними видатками і доходами державного бюджету, які надійшли б до нього за умови повної зайнятості та фіксованих податків. Циклічний дефіцит – різниця між фактичним і структурним дефіцитами. У відповідності з теорією стабілізації економіки структурний дефіцит є наслідком експансіоністської політики уряду, а циклічний – вбудованих стабілізаторів. Дотримання умови збалансованості бюджетів усіх рівнів є необхідною вимогою бюджетної політики, адже бюджет як балансовий документ передбачає вирівнювання доходів і витрат. Незбалансованість відображає виникнення невідповідності між доходами та видатками бюджету. При прийнятті бюджету планові надходження і витрати часто не співпадають, отже утворюється або бюджетний профіцит (перевищення доходів над видатками) чи дефіцит (перевищення витрат порівняно з доходами бюджету). Сучасні підходи до збалансованості бюджету пролягають у встановленні не щорічної збалансованості, а досягнення інституційної рівноваги як стійкої динамічної рівноваги, визнання важливості досягнення збалансованості «насамперед у середньостроковій перспективі».

Дефіцит Державного бюджету за формою вияву поділяють на плановий (дефіцит, який запланований та затверджений у законі про Державний бюджет України), фактичний (являє собою реальне, офіційно зафіксоване наприкінці бюджетного року перевищення видатків над доходами бюджету) і прихований

(означає занижену величину фактичного бюджетного дефіциту і державного боргу. Часто є цілеспрямованою діяльністю і результатом певних політичних ігор (перед виборами, з метою підвищення заслуг певної партії). Прихований дефіцит демонструє непродуманість фінансової політики.).

І. Я. Чугунов визначає дефіцит бюджету як один із вагомих інструментів процесу бюджетного регулювання, що суттєво впливає як на збалансованість бюджетної системи, так і на економічний розвиток держави. Від якості розробки і реалізації державної політики у сфері дефіциту бюджету та її взаємозв'язку з борговою політикою залежить рівень керованості бюджетними процесами у державі. Також зазначається, що на сучасному етапі розвитку державних фінансів України необхідним є удосконалення механізму використання дефіциту бюджету у системі фінансово-бюджетного регулювання економічного розвитку.

О. Василик зазначає, що бюджетний дефіцит є найскладнішим явищем стану бюджету, натомість профіцит бюджету є індикатором фінансової стабільності у державі.

Показник дефіциту (профіциту) бюджету дозволяє оцінити фінансову позицію держави і вплив бюджетно-податкової політики на обсяги внутрішнього попиту, стан грошово-кредитної системи, платіжного балансу тощо.

Існують такі етапи становлення системи регулювання бюджетним дефіцитом: початковий етап становлення (1992–1994 рр.) – характеризувався значним розбалансуванням бюджету, дефіцит фінансується виключно за рахунок емісійних джерел, що посилювало інфляційний вплив негативних наслідків кризових трансформацій економіки; другий етап подальшого вдосконалення (1995–1999 рр.) – характеризувався зменшенням розміру бюджетного дефіциту з використанням немонетарних джерел його покриття, державний борг досягає критичного значення внаслідок значних дефіцитів бюджету минулих періодів та впливу фінансово-економічної кризи, яка супроводжувалася девальвацією національної валюти; третій етап збалансованої бюджетної політики (2000–2007 рр.) – характеризувався

наявністю помірних обсягів дефіцитів бюджету, зниженням величини державного боргу у ВВП країни та процентних ставок за державними запозиченнями.

Ефективність управління дефіцитом бюджету має бути оцінена на основі чітко визначених критеріїв у тому числі: відхилення реальних показників дефіциту бюджету від прогнозних; величина номінального та відносних значень бюджетного дефіциту (питома вага дефіциту у валовому внутрішньому продукті, видатковій частині бюджету); обсяги джерел фінансування дефіциту бюджету; показники державного боргу; обсяг і питома вага видатків бюджету на обслуговування державного боргу в загальній структурі видаткової частини бюджету тощо.

Методами управління дефіцитом бюджету є встановлення фіскальних лімітів та інституційних обмежень під час планування обсягу бюджетного дефіциту, державного боргу, регулювання дохідної та видаткової частин бюджету на стадії як планування, так і виконання бюджету, використання ефективних форм залучення кредитних ресурсів, збільшення обсягів державних інвестицій за рахунок бюджетного дефіциту в разі прийняття бюджету з дефіцитом, застосування комплексу заходів щодо контролю за дотриманням бюджетного законодавства та цільовим використанням бюджетних ресурсів

На сучасному етапі серед основних проблем дефіциту бюджету виділяють наступні: структурна розбалансованість економіки та несвоєчасне і неефективне проведення структурних перетворень; неефективний механізм оподаткування суб'єктів господарювання; збереження значної кількості нерентабельних державних підприємств, що одержують дотації; невідповідна наявним фінансовим можливостям держави структура бюджетних витрат; значний обсяг тіньової економічної діяльності; нецільове і неефективне використання бюджетних коштів; втрати, розбазарювання виробленої продукції, крадіжки, приписки і т. ін., що не стало об'єктом ефективного державного фінансового контролю; неефективність фінансово-кредитних відносин.

Для забезпечення фінансової стабільності необхідно запровадити ефективний менеджмент бюджетного дефіциту та контроль за використанням бюджетних

коштів. До програми конкретних заходів доцільно включати такі, які б, з одного боку, стимулювали надходження грошових коштів до бюджетного фонду країни, а з другого – сприяли скороченню державних видатків.

Основним джерелом фінансування дефіциту державного бюджету виступають кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень. Вони реалізуються у вигляді випуску державних цінних паперів та отримання позик шляхом укладання кредитних угод. Державні запозичення є найпоширенішим методом покриття бюджетного дефіциту в сучасних умовах, але це в свою чергу призводить до збільшення державного боргу. Відповідно до ч.2 ст.15 Бюджетного кодексу України закріплено, що джерелом фінансування бюджету не можуть бути емісійні кошти Національного банку України.

У теоретичному аспекті можна виділити основні напрями подолання дефіциту бюджету: збільшення дохідної частини бюджету; скорочення видаткової частини бюджету; здійснення внутрішніх і зовнішніх позик; проведення грошової і кредитної емісії.

З практичної точки зору, зміст управління бюджетним дефіцитом слід розкривати у широкому та вузькому розумінні. У вузькому розумінні під управлінням бюджетним дефіцитом слід розуміти діяльність держави, пов'язану з оцінюванням його рівня, а також оптимізацією джерел фінансування бюджетного дефіциту. У широкому розумінні, на наш погляд, його доцільно визначати одним із напрямків економічної діяльності держави, спрямованої на регулювання системи формування доходів і видатків бюджетів усіх рівнів, що передбачає вдосконалення податкової політики, порядку планування бюджетних показників та контролю за їхнім виконанням.

Побудова системи управління бюджетним дефіцитом має передбачати кілька послідовних взаємопов'язаних етапів: визначення стратегічних цілей та показників для оцінювання ступеня їхнього досягнення; формування відповідного набору інструментів для реалізації поставлених завдань та їхнє практичне використання; контроль за досягненням поставлених цілей та

коригування за його результатами відповідної політики управління дефіцитом бюджету.

Основними шляхами зменшення бюджетного дефіциту є: здійснення практичних заходів по реалізації економічних програм на загальнодержавному та місцевому рівні зі збільшення випуску продукції на діючих підприємствах, створення нових виробництв та підприємств; реальна фінансова та законодавча підтримка підприємництва; ефективне спрямування приватизаційних процесів в напрямку довготривалого ефективного функціонування приватизованих підприємств.

Таким чином, дефіцит бюджету є перевищення його видатків над доходами. Рівень дефіциту бюджету суттєво впливає на стан економіки країни. На даний час доцільно регулювати розмір бюджетного дефіциту, шляхом впливу на його показники. Необхідно приділяти увагу збільшенню доходів бюджету шляхом подолання безробіття, вдосконалення податкової системи, форм приватизації державного майна, поліпшення фінансового стану суб'єктів господарювання. Дефіцитне фінансування слід переорієнтувати на вирішення основної проблеми країни - поживлення інвестиційної активності. В сучасних умовах важливим також є підвищення ефективності управління дефіцитом бюджету як інструментом фінансової політики країни.

1.2. Досвід провідних країн світу управління бюджетним дефіцитом

Ефективна фінансова політика повинна базуватися на оптимізації фінансових ресурсів держави та їх ефективному використанні. Прикладом може стати досвід провідних країн світу, у більшості з яких діють фінансові правила, що передбачають незмінні обмеження бюджетних параметрів.

Так, зокрема у Великобританії, застосовують «золоте правило», згідно з яким протягом економічного циклу уряд здійснює запозичення виключно на інвестиційні цілі, а не для фінансування поточних видатків, а також «правило стійкості інвестицій», відповідно до якого відношення чистої величини державного боргу до ВВП протягом економічного циклу має бути стабільним

та обумовленим. Натомість, в Японії та Нідерландах часто використовують правило державних фінансів, яке передбачає збалансованість поточних бюджетних доходів і видатків, що на наш погляд, є актуальним і для України.

Окрім того, в умовах поглиблення глобальної економічної рецесії, політика держави має орієнтуватися на всебічну підтримку вітчизняного товаровиробника, забезпечення стабільності банківської системи та збалансування грошово-кредитної політики НБУ.

В умовах світової фінансової кризи уряди країн світу намагаються зменшити дефіцити бюджетів до економічно безпечного рівня – 3% ВВП відповідно до Маастрихтських критеріїв (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Очікуваний рівень бюджетного дефіциту в країнах світу (за оцінками МВФ)

Країна	2015 р., %	2017 р., %	Абсолютне відхилення
Японія	6,4	5,2	-0,8
США	5,6	5,4	-0,2
Європейський Союз (в цілому)	2,2	1,0	-1,2
Іспанія	4,8	2,9	-1,9
Словенія	4,1	3,6	-0,5
Великобританія	4,1	1,5	-2,6
Ірландія	3,0	1,7	-1,3
Франція	3,0	1,3	-1,7
Греція	1,9	0,7	-1,2

Для досягнення запланованих рівнів дефіцитів у 2015–2017 рр. країни світу вимушені проводити жорстку бюджетну політику щодо скорочення видатків бюджету, зокрема й соціальних, а також підвищення податкового навантаження на економіку.

Наприклад, французький уряд для скорочення дефіциту у 2015–2017 рр. збільшував податкове навантаження, посилював боротьбу з шахрайством, ухиленням від сплати податків і збільшував надходження до Пенсійного фонду. Бюджет Франції на 2015 р. передбачав скорочення витрат на 15 млрд євро. Також заплановано було підвищення податку на додану вартість. За допомогою

проведення структурних реформ, які сприятимуть економічному зростанню та збільшенню рівня зайнятості населення, уряд планував скоротити дефіцит бюджету.

План фінансової стабілізації на 2015–2017 рр. пропонував провести економію видатків у сумі 50 млрд євро до 2017 р. для того, щоб привести показник дефіциту бюджету відповідно до загальноєвропейських норм – 3% ВВП – у 2015 р. Економію коштів передбачалось проводити за рахунок скорочення видатків на утримання центрального апарату держави – 18 млрд євро, систему соціального захисту та підтримки населення – 11 млрд євро, систему медичного страхування – 10 млрд євро, місцеві бюджети (муніципалітети, департаменти, регіони) – 11 млрд євро.

За рахунок впровадження додаткових податків для домашніх господарств та підприємств планується отримати 3 млрд євро. Зокрема оподаткування десятивідсоткової надбавки до пенсії для французів, що мають троє і більше дітей, дозволить отримати 1,2 млрд євро додатково.

Уряд Іспанії планував скоротити питому вагу державних витрат у ВВП з 44,4% у 2014 р. до 40,1% у 2017 р. У середньостроковому плані уряд скорочував виплати з безробіття та деякі інші соціальні виплати, здійснював пенсійну реформу, реформу ринку праці, впровадив нові спеціальні та екологічні податки.

Німецький уряд планував скоротити витрати бюджету на 2015 р. більш ніж на 5 млрд євро, а саме на охорону здоров'я, соціальну сферу, захист навколишнього середовища, і очікував в 2016 р. на збалансований бюджет.

Американський уряд передбачав у 2015 р. скоротити податкові пільги для великих корпорацій, збільшити оподаткування заможних верств та пом'якшення податкового навантаження для громадян з низьким рівнем доходу.

Відміна податкових преференцій для заможних верств та корпорацій дало змогу залучити до бюджету близько 60 млрд дол. США, зокрема хеджфонди і фонди прямих інвестицій “private equity” відносили свої відсотки від прибутку не до приросту капіталу, а до податку від звичайного прибутку компанії.

У середньостроковій перспективі досягнення зниження федерального дефіциту бюджету досягав за рахунок зменшення федеральних видатків, а решта – завдяки реформі оподаткування й економії витрат на обслуговування державного боргу. Так, від реалізації реформи охорони здоров'я додаткові надходження до федерального бюджету до 2019 р. мали скласти 409,2 млрд дол. США, зокрема від скасування пільг зі сплати внесків на медичне страхування – 210,2 млрд дол., від підвищення акцизів на медичне страхування – 32,0 млрд дол., від акцизу на виробників та імпортерів медичного обладнання – 20,0 млрд дол.

У період до 2017 р. у США пропонували збільшити обсяг інвестицій в інфраструктуру, знизити соціальні витрати і підняти податки.

Так, особи, які заробляли за рік 1 млн дол. США і більше, сплачували податок на багатство у розмірі 30% після відрахувань на благодійність і сплати прибуткового податку.

У Великобританії уряд прагне збалансувати бюджет у 2018–2019 рр. за рахунок очікуваного дефіциту бюджету у 2015 р. – 5,3% ВВП. Для досягнення цього у середньостроковій перспективі потрібно:

- поступово скорочувати державні витрати та позики для забезпечення економічної стабільності. Зокрема, передбачається забезпечити щорічний обсяг економії бюджетних коштів в обсязі 1 млрд фунтів стерлінгів шляхом скорочення фінансування державних установ;
- реформувати пенсійну політику країни через впровадження нової формули, прив'язаної до середньої тривалості життя у Великій Британії. Таким чином, пенсійний вік буде поступово збільшено до 69 років, що дозволить скоротити державні витрати на 400 млрд фунтів стерлінгів;
- скоротити бюджетний дефіцит за рахунок забезпечення збалансованої податкової політики. Досягти цю мету планують через посилення контролю за випадками ухилення від сплати податків;
- забезпечити контроль за фінансовою дисципліною за рахунок активізації боротьби з шахрайством та помилками у системах соціальних

виплат. Від реалізації цих заходів очікується додатковий прибуток до бюджету обсягом 9 млрд фунтів стерлінгів протягом наступних п'яти років.

Італійський уряд планував скоротити видатки бюджету на 26 млрд євро та продовжувати пенсійну реформу, яка передбачає підвищення з 2018 р. пенсійного віку для жінок до 66 років.

У Чехії державний бюджет на 2015 р. базувався на скороченні адміністративних витрат і зростанні інвестицій передусім у транспортну інфраструктуру й утеплення будівель. Дефіцит бюджету планували скоротити на 12 млрд крон – до 100 млрд крон (3,7 млрд євро), що не виходив за рамки 3% дефіциту державних фінансів.

Уряд Португалії планував у 2015 р. скоротити бюджетні видатки на 1,4 млрд. євро (близько 0,8% ВВП). Економію передбачалось здійснити за рахунок скорочення видатків на утримання центральних апаратів міністерств, скорочення кількості зайнятих у державному секторі економіки, а також підвищити податки на капітал і предмети розкоші, ввести нові податки на фінансові операції.

Тому, для вирішення дефіцитності бюджету України слід провести ряд заходів, а саме: зменшити видаткову частину бюджету; нарощувати дохідну частину бюджету за рахунок збільшення оподаткування заможних верств та пом'якшення податкового навантаження для громадян з низьким рівнем доходу; посилити контроль за випадками ухилення від сплати податків, тобто провести детінізацію економіки; скоротити кількість зайнятих у державному секторі економіки.

Зарубіжні країни здійснюють такі заходи для подолання національного дефіциту та стабілізації системи фінансів держави: Великобританії застосовують «золоте правило», згідно з яким протягом економічного циклу уряд здійснює запозичення виключно на інвестиційні цілі, а не для фінансування поточних видатків, а також «правило стійкості інвестицій», відповідно до якого відношення чистої величини державного боргу до ВВП протягом економічного циклу має бути стабільним та обумовленим; наприклад,

французький уряд для скорочення дефіциту у 2015–2017 рр. збільшує податкове навантаження, посилює боротьбу з шахрайством, ухиленням від сплати податків і збільшує надходження до Пенсійного фонду, що є ефективно для політики держави. Польщі був величезний бюджетний дефіцит, який заповнювався емісією грошей і це спричиняло гіперінфляцію. Було вирішено створити комісію, в яку входили провідні економісти Європи та Америки: Лешека Бальцеровича, Джордж Сорос, Джеффрі Сакс та інші. Тоді комісія підготувала план реформ, було ухвалено пакет, в який входило 7 головних пунктів (основні з них):

1. Закон про фінансову економію в державних компаніях, що дозволило державним підприємствам оголошувати себе банкрутом;
2. Заборонялось національному банку фінансувати дефіцит державного бюджету і заборонили робити випуск нової валюти.
3. Скасували пільгове кредитування державних компаній.
4. Запровадження однакових правил оподаткування для всіх компаній та скасування податкових пільг.
5. Запровадження єдиних ставок мита для всіх компаній. Після прийняття таких рішень, через декілька років вдалося призупинити інфляцію і увійти в стадію економічного зростання польських експортно-орієнтовних підприємств; Американський уряд скоротивши податкові пільги для великих корпорацій, збільшив оподаткування заможних верств та пом'якшив податкове навантаження для громадян з низьким рівнем доходу стабілізував бюджетні надходження пропорційно до витрат.

РОЗДІЛ 2.

СИСТЕМА ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ

2.1. Класифікація фінансування бюджету

Метою приведення законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів статистики державних фінансів, згідно з методологією Міжнародного валютного фонду в Бюджетному кодексі передбачені статті “Класифікація фінансування бюджету” (ст. 11) і “Класифікація боргу” (ст. 12). Норми цих статей забезпечують прозорість залучення коштів до бюджету та боргових зобов’язань держави.

Визначення змісту фінансування дефіциту бюджету, прийняте в нашій державі, потребує уточнення. У Бюджетному кодексі України (ст. 2) замість поняття «фінансування дефіциту» використовується термін «фінансування бюджету». Воно визначається як «надходження та витрати у зв’язку з зміною обсягу боргу, а також зміною залишку готівкових коштів по бюджету, які використовуються для покриття різниці між доходами і видатками бюджету». Такий підхід не можна віднести до виважених. Наведене визначення не може бути чітким, бо не містить найважливіших характеристик фінансування дефіциту бюджету. Насамперед більш доцільним є використання поняття «фінансування дефіциту бюджету», замість «фінансування бюджету» [6, с. 55].

У прийнятому кодексі відсутня характеристика змісту операцій, які відображаються терміном «фінансування бюджету». Увага звертається переважно на джерела його покриття. Проте такі операції мають особливості, що відрізняють їх від операцій з формування дохідної частини бюджету. По-перше, вони спрямовані на забезпечення фінансування видатків, які не перекриті доходами бюджету. По-друге, для забезпечення такого фінансування додаткові кошти залучаються до державного фонду з використанням особливих форм, відмінних від формування доходів бюджету.

Враховуючи зазначене, у нормативних документах, які регламентують проведення бюджетного процесу, замість терміна «фінансування бюджету» доцільно використовувати термін «фінансування дефіциту бюджету». Його зміст зводиться до мобілізації додаткових ресурсів до бюджету з метою збільшення видатків. Такі операції спрямовані на вирішення пріоритетних завдань економічного та соціального розвитку країни. Важливим є й те, що залучення додаткових ресурсів здійснюється у формах, які істотно відрізняються від тих, які використовуються в ході формування доходів бюджету.

Класифікація фінансування бюджету є елементом бюджетної класифікації. Остання, у свою чергу, є методологічним документом, що відображає порядок складання й використання бюджетів. Регламентація джерел доходу та напрямів витрачання бюджетних коштів -- обов'язкова умова складання й виконання бюджетів. Це досягається шляхом певного згрупування доходів і видатків бюджетів та правил зарахування їх до тієї чи іншої групи. Таке науково обґрунтоване згрупування доходів і видатків бюджетів усіх рівнів із присвоєнням об'єктам класифікації згрупованих кодів забезпечує єдність фінансових показників, уніфікацію обліку і звітності установ державного управління та порівняння бюджетів усіх рівнів.

Класифікація операцій фінансування складена таким чином, щоби показати джерела отримання фінансових ресурсів, потрібних для покриття витрат сектору державного управління, а також використання тих коштів, які утворились у результаті перевищення доходів над видатками, тобто профіциту бюджету. Отже, класифікація фінансування бюджету -- це згрупування за певними ознаками джерел покриття дефіциту бюджету з метою конкретизації напрямів і обсягів запозичення коштів, а також визначення напрямів витрачання фінансових ресурсів, що утворилися в результаті профіциту бюджету. Визначення дефіциту і профіциту бюджету наведено в п. 21 ст. 2 та ст. 14 Кодексу відповідно. Витрати на погашення боргу належать до складу фінансування бюджету, по суті вони є платежами з погашення основної суми боргу (ст. 11). У зв'язку з тим, що державний борг здебільшого є наслідком

накопичених і непогашених запозичень держави, здійснених для покриття бюджетного дефіциту, класифікація боргу аналогічна класифікації фінансування бюджету. Відповідно до світових стандартів статистики державних фінансів у Кодексі класифікація фінансування бюджету, як і класифікація боргу, здійснюється за двома ознаками:

- 1) за типом кредитора, що характеризує категорію кредитора або власника боргових зобов'язань (табл. 2.1.);
- 2) за типом боргового зобов'язання, що характеризує вид фінансового інструменту запозичення коштів (табл. 2.2).

Класифікація фінансування бюджету за типом кредитора. Кредитори або власники боргових зобов'язань розподіляються за принципом однорідності економічної поведінки, що дає змогу отримати інформацію про ймовірний вплив на економіку.

Джерела покриття дефіциту бюджету (фінансування) поділяються на внутрішні й зовнішні. Внутрішні джерела фінансування - це надходження від сектору державного управління, тобто обсяг запозичень за рахунок емісії державних цінних паперів, яку здійснює Міністерство фінансів, надходження від органів грошово-кредитного регулювання й банківських установ, від приватизації державного майна та інші внутрішні джерела. Зовнішні джерела фінансування групуються за такими ознаками: позики, отримані від міжнародних організацій економічного розвитку, надходження від органів управління іноземних держав, позики, отримані від іноземних комерційних банків, та інші джерела, не зараховані до цих категорій [10].

Класифікація фінансування бюджету за типом кредитора

Код	Найменування
200000	Внутрішнє фінансування
201000	Фінансування за рахунок коштів державних фондів
201100	Позики, одержані з державних фондів
201110	Одержано позик
201120	Погашено позик
202000	Фінансування за рахунок позик банківських установ
202100	Фінансування за рахунок позик Національного банку України
202110	Одержано позик
202120	Погашено позик
202200	Фінансування за рахунок інших банків
202210	Одержано позик
202220	Погашено позик
203000	Інше внутрішнє фінансування
203100	Позики інших фінансових установ
203110	Одержано позик
203120	Погашено позик
203130	Зміна обсягів вимог до інших фінансових установ, що використовуються для управління ліквідністю
203200	Позики нефінансових державних підприємств
203210	Одержано позик
203220	Погашено позик
203230	Зміна обсягів цінних паперів нефінансових державних підприємств, що використовуються для управління ліквідністю
203300	Позики нефінансового приватного сектора

203310	Одержано позик
203320	Погашено позик
203400	Фінансування за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку
203410	Одержано
203420	Повернено
203500	Інше внутрішнє фінансування
203510	Одержано позик
203520	Погашено позик
204000	Надходження від приватизації державного майна
205000	Фінансування за рахунок залишків коштів на рахунках бюджетних установ
205100	На початок періоду
205200	На кінець періоду
205300	Інші розрахунки
205310	Курсова різниця
205320	Передача коштів із спеціального до загального фонду бюджету
205330	Передача коштів із загального до спеціального фонду бюджету
205340	Інші розрахунки
206000	Зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю
206100	Повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів
206200	Розміщення бюджетних коштів на депозитах або придбання цінних паперів
207000	Коригування
207100	Різниця між вартісною оцінкою вищезазначених статей і ціною нового випуску зобов'язань
207200	Різниця між вартісною оцінкою вищезазначених статей і ціною при погашенні зобов'язань

207300	<i>Переоцінка вартості в національній валюті</i>
208000	Фінансування за рахунок зміни залишків коштів бюджетів
208100	На початок періоду
208200	На кінець періоду
208300	Інші розрахунки
208310	Курсова різниця
208320	Передача коштів із спеціального до загального фонду бюджету
208330	Передача коштів із загального до спеціального фонду бюджету
208340	Інші розрахунки
208400	Кошти, що передаються із загального фонду бюджету до бюджету розвитку (спеціального фонду)
209000	Зміни обсягів товарно-матеріальних цінностей
209100	На початок періоду
209200	На кінець періоду
300000	Зовнішнє фінансування
301000	<i>Позики, надані міжнародними фінансовими організаціями</i>
301100	Одержано позик
301200	Погашено позик
302000	<i>Позики, надані органами управління іноземних держав</i>
302100	Одержано позик
302200	Погашено позик
303000	<i>Позики, надані іноземними комерційними банками</i>
303100	Одержано позик
303200	Погашено позик
304000	<i>Позики, надані постачальниками</i>
304100	Одержано позик

304200	Погашено позик
305000	<i>Позики, не віднесені до інших категорій</i>
305100	Одержано позик
305200	Погашено позик
306000	<i>Зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю</i>
306100	Повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів
306200	Розміщення бюджетних коштів на депозитах або придбання цінних паперів
307000	<i>Коригування</i>
307100	Різниця між вартісною оцінкою вищезазначених статей і ціною нового випуску зобов'язань
307200	Різниця між вартісною оцінкою вищезазначених статей і ціною при погашенні зобов'язань

**Фінансування за класифікацією фінансування бюджету
за типом боргового зобов'язання**

Код	Найменування
	Загальне фінансування
400000	<i>Фінансування за борговими операціями</i>
401000	Запозичення
<i>401100</i>	<i>Внутрішні запозичення</i>
401101	Довгострокові зобов'язання
401102	Середньострокові зобов'язання
401103	Короткострокові зобов'язання та векселі
401104	Інші зобов'язання
<i>401200</i>	<i>Зовнішні запозичення</i>
401201	Довгострокові зобов'язання
401202	Середньострокові зобов'язання
401203	Короткострокові зобов'язання та векселі
401204	Інші зобов'язання
402000	Погашення
<i>402100</i>	<i>Внутрішні зобов'язання</i>
402101	Довгострокові зобов'язання
402102	Середньострокові зобов'язання
402103	Короткострокові зобов'язання та векселі
402104	Інші зобов'язання
<i>402200</i>	<i>Зовнішні зобов'язання</i>
402201	Довгострокові зобов'язання
402202	Середньострокові зобов'язання

402203	Короткострокові зобов'язання та векселі
402204	Інші зобов'язання
500000	<i>Надходження від приватизації державного майна</i>
501000	Надходження від приватизації державного майна (крім об'єктів, для яких передбачено окремий розподіл коштів відповідно до Державної програми приватизації на 2000 - 2002 роки) та інших надходжень, безпосередньо пов'язаних з процесом приватизації та кредитування підприємств
502000	Надходження від приватизації об'єктів незавершеного будівництва, що споруджувались відповідно до Чорнобильської будівельної програми
504000	Надходження від приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України
505000	Понадпланові надходження від приватизації державного майна з урахуванням можливого заміщення інших джерел фінансування державного бюджету
600000	<i>Фінансування за активними операціями</i>
601000	<i>Зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю</i>
601100	Повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів
601200	Розміщення бюджетних коштів на депозитах або придбання цінних паперів
602000	<i>Зміни обсягів бюджетних коштів</i>
602100	На початок періоду
602200	На кінець періоду
602300	Інші розрахунки
602301	Курсова різниця
602302	Передача коштів із спеціального до загального фонду бюджету
602303	Передача коштів із загального до спеціального фонду бюджету
602304	Інші розрахунки
602400	Кошти, що передаються із загального фонду бюджету до бюджету розвитку (спеціального фонду)
603000	<i>Фінансування за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку</i>

604000	Зміни обсягів товарно-матеріальних цінностей
604100	На початок періоду
604200	На кінець періоду

2.2. Аналіз джерел фінансування дефіциту бюджету

За роки незалежності України у політиці дефіцитного фінансування можна умовно виділити декілька етапів.

Перший етап (1992—1999 рр.) характеризується тенденцією до скорочення бюджетного дефіциту з 17,3 до 1,5 % ВВП. Цей період пов'язаний з глибокою економічною кризою і негативним її впливом на обсяги дефіциту, з одного боку, та негативним впливом бюджетного дефіциту на соціально-економічні процеси у суспільстві, з іншого боку.

Негативні соціально-економічні наслідки дефіциту на цьому етапі характеризуються: катастрофічним зменшенням обсягів ВВП (до 80 % порівняно з 1990 р.), обсягів державного і місцевих бюджетів; суттєвим погіршенням фінансового становища суб'єктів підприємницької діяльності (крім комерційних банків), що виявилось у зростанні дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств (що значно перевищила обсяги ВВП) і звуженні дохідної бази бюджетів; обвальною інфляцією, зокрема зменшенням наявних грошей (у більше ніж 10 050 разів), та підвищенням цін; тотальним абсолютним зубожінням населення країни, катастрофічно низьким рівнем заощаджень населення, послабленням основи фінансово-банківської системи країни; величезними обсягами та зростанням державного боргу країни, а також витрат з його обслуговування й погашення. Так, у 1999 р. зовнішній борг перевищував 13 млрд дол.; Україна мала виплачувати щомісяця кредиторам 550 млн дол., що дорівнювало місячному обсягу ВВП; створення фінансової піраміди облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), що призвело до катастрофічного зменшення валютних резервів. Тримачам ОВДП

виплачувались здирницькі відсотки (до 120 % річних), причому більшість облігацій (до 60 %) розміщувалися серед нерезидентів; нераціональним, під надто високі відсотки запозиченням НБУ на зовнішньому ринку — крім облігацій ОВДП, насамперед розміщення євро-облігацій у сумі 1,5 млрд дол. (під 49 % річних), які значно перевищували валютні резерви України; непередуманою лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності, відкриттям кордонів, які сприяли вивезенню до 40 млрд дол. капіталу ново-сформованою буржуазією (щороку з країни вивозилось понад 5 млрд дол.); величезними втратами державних коштів від непередуманих пільг (у 1999 р. майже 20 млрд грн); неефективним управлінням бюджетними коштами; надмірними витратами на утримання державного апарату за одночасного скорочення витрат на розвиток соціально-культурної сфери (освіти, культури, охорони здоров'я тощо); орієнтацією комерційних банків на самозбагачення і зростаюче їх відчуження від потреб національного товаровиробника; доларизацією української економіки та національним впровадженням гривні (за 1996—1999 рр. вона знецінилась у 3 рази) тощо.

Другий етап (2000—2002 рр.) характеризується зведенням Державного бюджету України з профіцитом, що позитивно відобразилося на усіх показниках соціально-економічного розвитку країни [34].

Третій етап (2003—2004 рр.) пов'язаний з проголошенням політики пріоритетного соціального розвитку та реалізацією соціальних програм, внаслідок чого спостерігається тенденція до зростання обсягів дефіциту бюджету та його частки у ВВП з 0,4 до 2,6 %.

На четвертому етапі (з 2005 року) обсяги та частка бюджетного дефіциту у ВВП скоротилися. Одночасно кількісні і якісні показники соціально-економічного розвитку держави зросли, що свідчить про позитивні зрушення в економіці та соціальній сфері.

Світовий досвід вказує чотири основні способи вирішення проблеми бюджетного дефіциту: збільшення доходів бюджету; скорочення бюджетних

витрат; здійснення внутрішніх і зовнішніх позик; проведення грошової і кредитної емісії [4].

Найбільш раціональним напрямом подолання проблеми бюджетного дефіциту вважається використання неемісійних методів, тобто збільшення доходів бюджету та/або зменшення видатків, але в тих межах, які б не загрожували розвитку виробництва та не знижували б якість життя.

Існує немало важелів, які сприятимуть збільшенню доходів, серед яких: збільшення обсягів реалізації продукції суб'єктів господарювання, покращення фінансового стану суб'єктів господарювання, посилення уваги до укладання міждержавних угод, удосконалення податкової системи, покращення діяльності податкових і митних органів, покращення взаємовідносин між різними гілками влади, одержання допомоги від інших, більш економічно розвинених країн та ін. [5].

Скоротити дефіцит державного бюджету можна також і за рахунок зменшення видатків, насамперед, скорочення витрат на народне господарство, зменшення до мінімуму участі держави у виробничих інвестиціях. Проте, скорочення дефіциту за рахунок зменшення видатків недоцільне, оскільки може зумовити зниження життєвого рівня найбідніших верств населення, а це матиме негативні політичні наслідки.

Основними джерелами покриття дефіциту виступають державні позики та грошова емісія.

Найважливішим чинником державних позик є можливість своєчасного і повного повернення боргів і виплати доходу. Це забезпечує в майбутньому і довіру до держави, і зацікавленість у наданні їй позик. Головне при цьому – реальне забезпечення боргів, що, у свою чергу, досягається за рахунок зароблених на залучених коштах доходів [6].

Але постійно існує загроза виникнення нового явища – державного боргу, що тісно пов'язаний з дефіцитом державного бюджету.

В Україні спостерігається наступна ситуація: національна валюта нестійка, її постійний різкий обвал призводить до значного збільшення виплат за борговими зобов'язаннями, а через це кредитори дають гроші під високі відсотки.

У міжнародній практиці визнання державою неможливості обслуговування власних боргових зобов'язань негативно позначається на її можливостях виходити на міжнародні ринки запозичень, а також спричиняє значне погіршення ділових очікувань, у тому числі потенційних зовнішніх інвесторів, зниження суверенних кредитних рейтингів та втрату ділової репутації. Така ситуація означає додаткове збільшення дефіциту іноземної валюти на внутрішньому ринку, та, як наслідок, девальвацію національної валюти [8].

Тому, на нашу думку, дуже важливо та корисно проаналізувати досвід розвинених країн, щоб стабілізувати власну економіку та вирватися з замкненого кола боргів.

Слідуючим джерелом покриття дефіциту є грошова емісія, яка може використовуватися тільки в умовах жорсткого контролю за використанням цих грошей. Вона виходить з обмеження відношення бюджетного дефіциту до ВВП на рівні 2-3 %. У разі використання грошової емісії основним чинником дефіциту є напрям призначення цих коштів – в інвестиції чи на поточні витрати [9].

Фактично емісія на цілі дефіцитного фінансування не вирішує проблеми браку коштів: грошей стає більше, однак вартість грошової одиниці знижується, тобто сукупна вартість грошей в обігу залишається незмінною і знову-таки недостатньою.

Як правило, використання грошової емісії для фінансування бюджету офіційно, у тому числі й в Україні, забороняється.

Таким чином, ми можемо зробити наступні висновки: від збалансованості доходної та видаткової частин бюджету залежить розвиток країни. В Україні спостерігається ситуація, коли бюджетний дефіцит та державний борг мають вже хронічний характер. Боргове навантаження відволікає значні ресурси з економіки України, провокує інфляцію та кризовий стан, поглиблює фінансову нестабільність.

Вагомим кроком у боротьбі за скорочення дефіциту бюджету в Україні може стати розроблення оптимальної моделі фіскального правила, яка б відповідала критеріям чіткості визначення, прозорості, адекватності,

сумісності, простоти, гнучкості, обов'язковості виконання, підтримки з боку інших напрямів економічної політики.

Без таких правил боротьба з бюджетним дефіцитом має хаотичний, нецілеспрямований і безсистемний характер.

Можна зазначити, що швидка ліквідація бюджетного дефіциту, яка не підкріплюється реальними кроками в напрямку стабілізації самої економіки тільки ускладнить і без того важку фінансову ситуацію в країні та створить непотрібні перешкоди на шляху гідного виходу з кризи.

Станом на 31 грудня 2018 року державний та гарантований державою борг України становив 2 168,63 млрд.грн. або 78,32 млрд.дол.США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1 397,22 млрд.грн. (64,43% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 50,46 млрд.дол.США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 771,41 млрд.грн. (35,57%) або 27,86 млрд.дол.США.

Державний борг України становив 1 860,50 млрд.грн. (85,79% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 67,19 млрд.дол.США. Державний зовнішній борг становив 1 099,41 млрд.грн. (50,70% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 39,71 млрд.дол.США. Державний внутрішній борг становив 761,09 млрд.грн. (35,10% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 27,49 млрд.дол.США.

Гарантований державою борг України становив 308,13 млрд.грн. (14,21%) або 11,13 млрд.дол.США, в тому числі: гарантований державою зовнішній борг – 297,81 млрд.грн. (13,80%) або 10,76 млрд.дол.США; гарантований державою внутрішній борг – 10,32 млрд.грн. (0,48%) або 0,37 млрд.дол.США.

Протягом 2018 року сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилась у гривневому еквіваленті на 26,94 млрд.грн. та у доларовому еквіваленті державний та гарантований державою борг збільшився на 2,02 млрд.дол.США.

Граничний обсяг дефіциту державного бюджету на 2019 рік визначено у сумі 89 млрд 989,3 млн грн, що більше на 87,9 відс. дефіциту у 2017 році та на 11,6 відс. затвердженого обсягу на 2018 рік. Співвідношення дефіциту державного бюджету до річного обсягу ВВП становитиме 2,3 відс., що на 0,7 відс. пункту більше від показника у 2017 році і на рівні співвідношення затвердженого на 2018 рік дефіциту до очікуваного номінального ВВП (рис.2.1.).

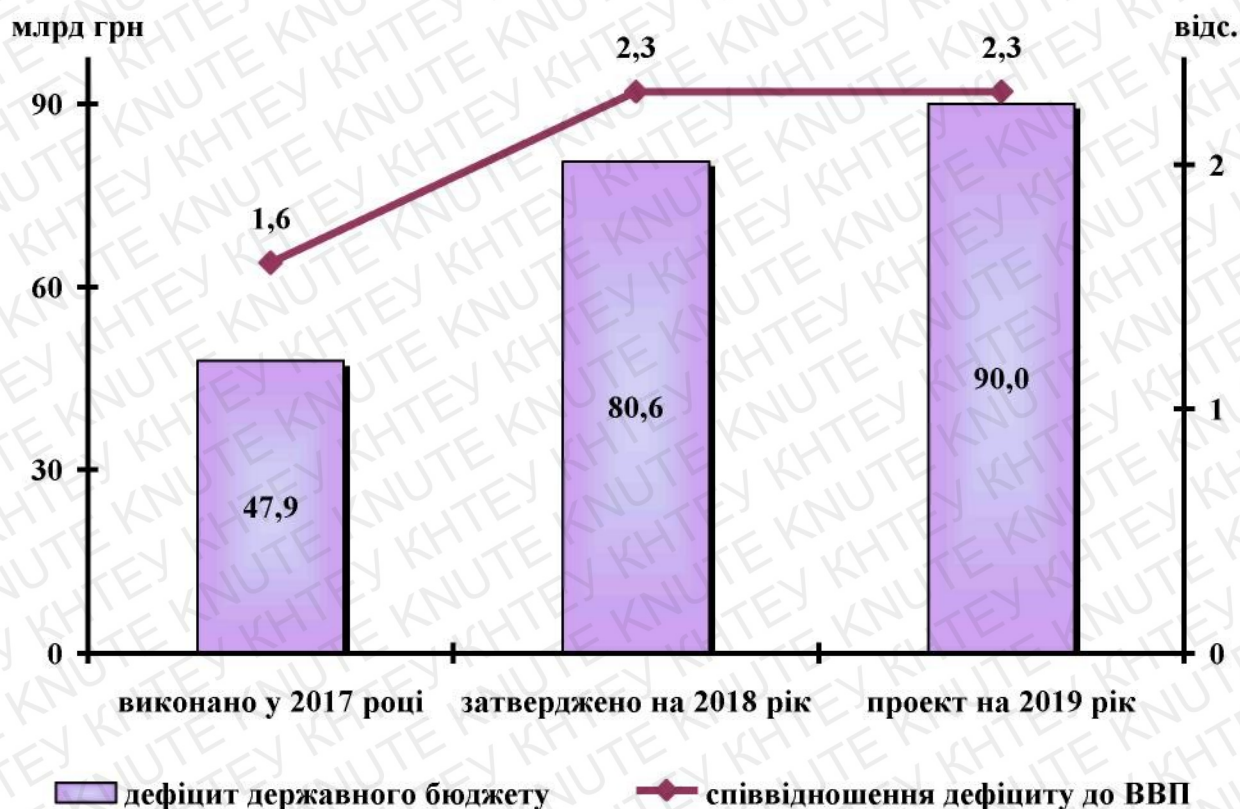

Рис. 2.1. Дефіцит державного бюджету на 2019 рік

У проекті закону передбачається збільшення дефіциту загального фонду державного бюджету, порівняно із затвердженим на 2018 рік, на 15,0 відс. – до 69 млрд 617,2 млн грн, що зумовлено більшими темпами зростання в 2019 році видатків і надання кредитів (9,3 %) ніж доходів та надходжень від повернення кредитів (8,9 %). Дефіцит спеціального фонду державного бюджету має зрости на 1,3 % – до 20 млрд 372,1 млн грн, що в межах коштів, які передбачено залучити від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проектів.

На 2019 рік для фінансування державного бюджету передбачено залучити 363 млрд 28,5 млн грн, у тому числі: надходження від державних запозичень і кредитів (позик) для реалізації інвестиційних проектів – 345 млрд 925,5 млн грн, або 95,3 %. визначених джерел фінансування; надходження від приватизації державного майна – 17 млрд 100,0 млн грн, або 4,7 %; залишок коштів спеціального фонду державного бюджету – 3,0 млн грн, або менше 0,1%.

У 2017 році надання, відповідно до норм Бюджетного кодексу України і Закону України „Про Державний бюджет України на 2017 рік”, Кабінету Міністрів України і Міністерству фінансів України права коригувати показники фінансування державного бюджету дало можливість збільшити надходження від державних запозичень, порівняно із затвердженими у законі про державний бюджет, у 2,5 раза.

Прогнозні показники фінансування державного бюджету наведені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Фінансування Державного бюджету України на 2019 рік

№ з/п	Показники	2018 рік (затвер- джено)	2019 рік (передбачено в законопроекті)	Відхилення	
				сума	відс.
	ФІНАНСУВАННЯ (ряд. I – ряд. II)	80 649	89 989	9 340	11,6
I.	Фінансування в частині надходжень	257 167	363 028	105 861	41,2
	<i>у тому числі:</i>				
1.1.	державні запозичення	231 961	345 925	113 964	49,1
	внутрішні	123 758	202 019	78 261	63,2
	зовнішні	108 203	143 906	35 703	33,0
1.2.	надходження від приватизації	21 300	17 100	-4 200	-19,7
1.3.	частина залишків коштів, передбачених на покриття дефіциту	3 906	3	-3 903	-99,9
II.	Фінансування в частині витрат	176 518	273 039	96 521	54,7
	<i>у тому числі:</i>				
2.1.	погашення державного боргу	175 726	272 247	96 521	54,9
	внутрішнього	114 024	150 480	36 456	32,0
	зовнішнього	61 701	121 767	60 066	97,3
2.2.	придбання цінних паперів	792	792	0	0

Запозичення на внутрішньому ринку мають становити 58,4 % загального обсягу державних запозичень. Відповідно до Плану державних запозичень до загального фонду державного бюджету на 2019 рік, надходження передбачені як в національній, так і в іноземній валюті з прогновною середньозваженою відсотковою ставкою 15,7 %.

Розміщення облігацій внутрішньої державної позики в запланованих обсягах і їх дохідність залежатимуть від попиту на них інвесторів. За даними Національного банку України, станом на 24.09.2018 в обігу перебувало облігацій внутрішньої державної позики на суму 749 млрд 919,5 млн гривень. Середньозважена дохідність облігацій внутрішніх державних позик, номінованих у гривні, збільшилася з 10,5 відс. у 2017 році до 17,0 відс. у січні – серпні 2018 року, доларах США – з 4,8 до 5,4 відс., євро – з 4,0 до 4,2 відсотка. При цьому у серпні дохідність усіх облігацій є ще вищою.

Із зовнішніх джерел до загального фонду отримано більше коштів, ніж затверджено на 2018 рік, на 34,6 %, до спеціального фонду на реалізацію інвестиційних проектів – на 24,5 %. Надходження до загального фонду передбачено від розміщення довгострокових (5 – 15 років) облігацій зовнішньої державної позики з прогновною середньозваженою відсотковою ставкою 9 % у сумі, еквівалентній 102 млрд 900,0 млн грн, макрофінансової допомоги Європейського Союзу – 18 млрд 375,0 млн грн і Міжнародного банку реконструкції та розвитку за Проектом модернізації системи соціальної підтримки населення – 1 млрд 470,0 млн гривень.

Водночас, у разі припинення доступу до фінансування від Міжнародного валютного фонду, залучення коштів від інших міжнародних фінансових організацій та на міжнародних ринках капіталу на прийнятних умовах ускладниться. Так, у січні – серпні 2018 року до загального фонду державного бюджету отримано третину від запланованих на звітний період надходжень від випуску облігацій зовнішніх державних позик.

Встановлено оборотний залишок бюджетних коштів у відносній (у розмірі до 2 % видатків загального фонду державного бюджету), а не абсолютній

величині, що унеможливило його практичне застосування як оборотного залишку бюджетних коштів для покриття тимчасових касових розривів, так і вільного залишку бюджетних коштів (одного із джерел фінансування державного бюджету). Зазначене зумовило незначний обсяг залишку бюджетних коштів загального фонду державного бюджету на початок 2018 року – 3 млрд 183,0 млн грн і стало однією з причин незабезпечення ресурсами 6,2 відс. здійснених у першому півріччі 2018 року витрат загального фонду.

Надходження коштів від приватизації державного майна пропонується встановити в сумі 17 млрд 100,0 млн грн, тоді як у січні – серпні 2018 року до державного бюджету надійшло 75,3 млн грн, або 0,4 відс. плану на рік. При цьому упродовж останніх років до державного бюджету не надходять кошти від приватизації державного майна у запланованих на рік обсягах (рис.2.2).

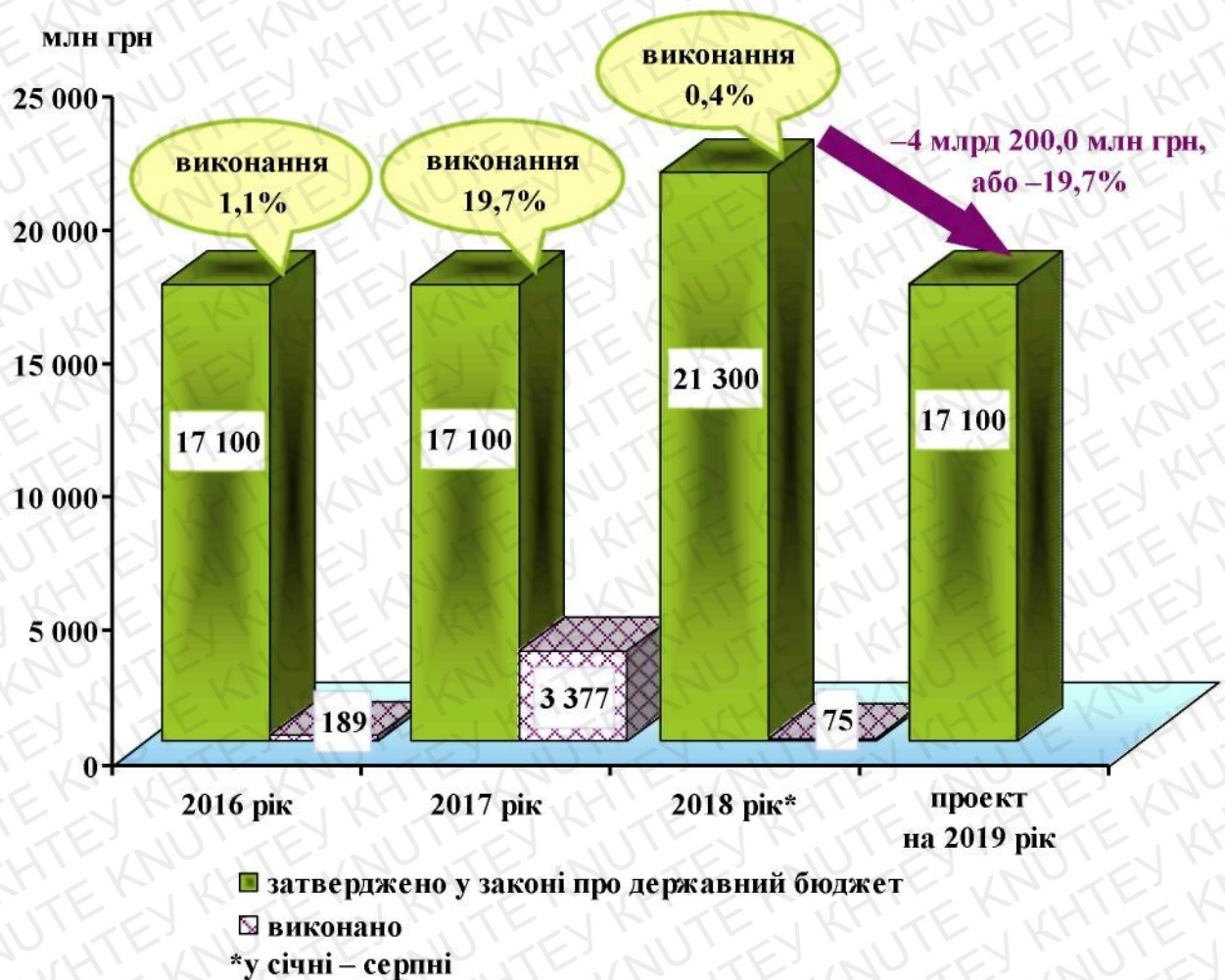

Рис.2.2. Надходження від приватизації державного майна у 2016–2019 роках

Ризиками ненадходження до державного бюджету коштів від приватизації державного майна у запланованих на 2019 рік обсягах є: низький рівень надходження таких коштів у попередніх роках; зниження ціни об'єктів на приватизацію внаслідок зменшення їх інвестиційної привабливості в умовах несприятливого інвестиційного клімату в країні; несвоєчасна передача органами, уповноваженими управляти державним майном, об'єктів на приватизацію Фонду державного майна України; неприйняття в установлені строки рішення про приватизацію; непроведення конкурсів з відбору радників для підготовки до приватизації та продажу об'єктів, включених рішенням Уряду до переліку об'єктів великої приватизації; незатвердження Кабінетом Міністрів України радників та умов продажу таких об'єктів.

Недовиконання запланованих обсягів надходжень від приватизації державного майна у 2019 році зумовило ризики зростання обсягу державних запозичень, здійснених з метою заміщення недонадходжень коштів від приватизації, і, як наслідок, обсягу державного боргу і видатків на його обслуговування.

Граничний обсяг державного боргу на 31 грудня 2019 року визначено в сумі 2 трлн 60 млрд 101,4 млн грн, що більше від затвердженого на кінець 2018 року на 3,0 % і від боргу станом на 31.08.2018 на 12,6 %. За оцінкою Рахункової палати, збільшення державного боргу в 2019 році, порівняно з наявним, спричинять: перевищення державних запозичень над запланованими витратами на погашення державного боргу – 128,0 млрд грн, зокрема передбачене на 2019 рік – 73,7 млрд грн; девальвація гривні до іноземних валют, в яких номіновано борг, – на 102,2 млрд гривень.

Граничний обсяг гарантованого державою боргу, порівняно з наявним станом на 31.08.2018, має збільшитися на 35,5 відсотка. Надання державних гарантій у 2019 році передбачено в обсязі до 27 млрд 280,7 млн грн, що становить 3,0 % доходів загального фонду державного бюджету, порівняно з 24,0 млрд грн, або 2,8 %, затверджених на 2018 рік. При цьому в першому півріччі 2018 року надані державні гарантії у сумі 3 млрд 913,7 млн грн і

прийняті Урядом рішення про їх надання на загальну суму 1 млрд 54,5 млн гривень.

Загальний обсяг державного і гарантованого державою боргу на кінець 2019 року має зрости до 2 трлн 448 млрд 731,5 млн грн, або 62,0 % ВВП, що більше на 2,0 % пункту граничної величини, встановленої у частині другій статті 18 Бюджетного кодексу України (рис.2.3).

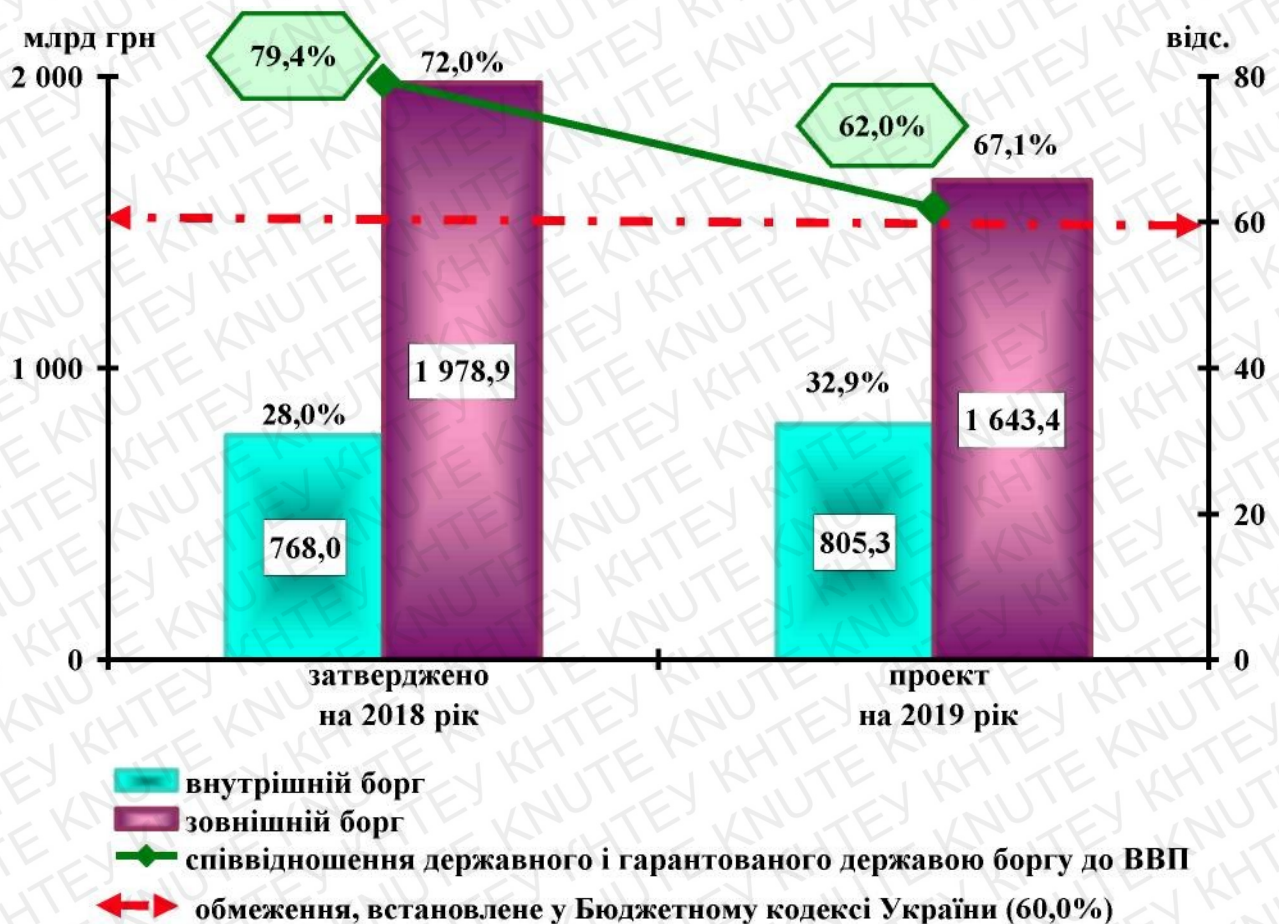

Рис.2.3 Державний і гарантований державою борг на 2019 рік

Відповідно до наданого із законопроектом Прогнозного обсягу державного боргу і гарантованого державою боргу, в тому числі за типом боргового зобов'язання, станом на 31.12.2019, у загальному обсязі державного та гарантованого державою боргу заборгованість за зовнішніми зобов'язаннями становитиме 67,1 відс., при цьому в частині державного боргу – 61,2 відс., гарантованого державою боргу – 98,4 відсотка.

Загальний обсяг витрат на погашення й обслуговування державного і гарантованого державою боргу має збільшитися на 36,0 відс. – до 428 млрд 578,0 млн грн, що становитиме 31,0 відс. передбачених на 2019 рік витрат державного бюджету (рис.2.4.).

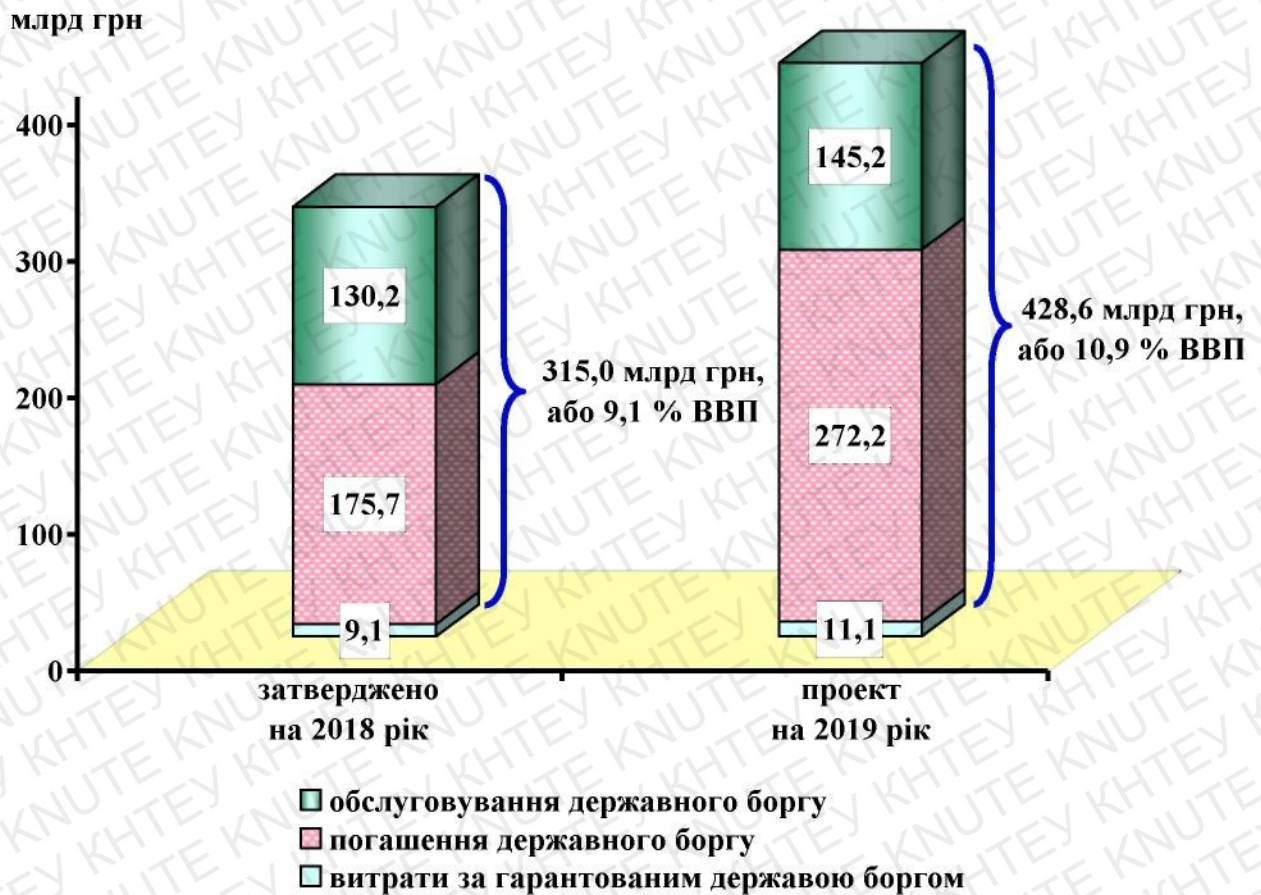

Рис.2.4. Витрати на погашення й обслуговування державного і гарантованого державою боргу

Ризики збільшення боргових платежів посилюються дозволенням випуском облігацій внутрішньої державної позики понад затверджені обсяги, заміщенням недонадходжень від приватизації державного майна державними запозиченнями, високою часткою чутливого до валютних коливань зовнішнього боргу, збільшенням середньозваженої дохідності за внутрішніми і зовнішніми запозиченнями.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ

3.1. Проблеми пошуку джерел фінансування бюджетного дефіциту

В Україні протягом останніх років зберігається дефіцит державного бюджету, що передусім зумовлений недостатніми надходженнями, викликаними економічною кризою та нестійкою політичною ситуацією в країні. Його зростання спричиняє в державі посилення інфляційних процесів, кризу у сфері державних фінансів, грошової системи, зростання диференціації в доходах і, як наслідок, погіршення соціально-економічного стану в суспільстві. Тому необхідним є дослідження особливостей формування дефіциту державного бюджету та державного боргу України в сучасних умовах та пошук оптимальних джерел їх фінансування на перспективу.

Бюджетний дефіцит виступає одним із важливих інструментів державної фінансово-кредитної політики, засобом впливу на економіко-соціальне становище країни. Наявність бюджетного дефіциту перешкоджає розв'язанню соціально-економічних проблем держави та впливає на економічну ситуацію в країні. За значного дефіциту державного бюджету та обмеженості фінансових ресурсів в Україні надзвичайно актуальним питанням є збільшення доходів та оптимізація, зниження видатків державного бюджету України.

У сучасних умовах уряд повинен постійно контролювати розмір бюджетного дефіциту, інакше він здійснюватиме дестабілізуючий вплив на соціально-економічний розвиток країни. З метою максимально ефективного управління дефіцитом державного бюджету необхідно застосовувати систему економічних заходів.

Проблеми формування бюджетного дефіциту та державного боргу, визначення їх розміру і пошук джерел погашення є одними з ключових при розробці стратегії розвитку держави на наступні періоди. При цьому наявність дефіциту ще не дає остаточного уявлення про ефективність роботи економіки.

Профіцитний бюджет може формуватися на етапах економічного підйому з метою створення додаткових резервів або погашення існуючого боргу. Зростання бюджетного дефіциту, в свою чергу, у більшості випадків впливає на підвищення боргової залежності країни, що виступає фактором стримування розвитку економіки та знижує інвестиційну привабливість. Відволікання коштів на виплату відсотків за зобов'язаннями автоматично зменшує інші соціальні чи інвестиційні витрати держави і є фактором сповільнення економічного розвитку. З другого боку, якщо кошти матимуть інвестиційне спрямування, то це полегшить обслуговування боргів за рахунок додатково отриманого прибутку. Це актуалізує питання вибору оптимальної стратегії управління бюджетним дефіцитом і державним боргом, частиною яких є ретроспективний аналіз з метою визначення основних ризиків та ефективності проведених дій.

Починаючи із 1995 року, основним джерелом покриття бюджетного дефіциту починають ставати боргові джерела фінансових ресурсів. Внутрішні позикові ресурси для фінансування бюджетного дефіциту залучалися через проведення першої емісії та закритого розміщення облігацій внутрішньої державної позики. Причиною звернення до боргових джерел була кризова ситуація в економіці, що не давала можливості нарощувати дохідну базу бюджету, та необхідність відмови від емісії ресурсів для покриття дефіциту.

Структура зовнішнього боргу показує, що наша держава є залежною від динаміки курсу однієї валюти.

Як позитивні зрушення варто відзначити зниження боргів банківського сектору, хоч це і відбувалося на фоні приросту заборгованості інших секторів економіки. Основний приріст зовнішніх боргів стався внаслідок прямих державних запозичень.

Варто погодитись із думкою про включення до показників, що характеризують політику управління дефіцитом, співвідношення витрат на обслуговування державного боргу та доходів бюджету у відповідному періоді,

оскільки це характеризуватиме ефективність функціонування економіки з точки зору погашення заборгованості.

Фактором ризику при управлінні бюджетним дефіцитом є підвищення соціальних виплат у передвиборчі періоди без урахування економічної ситуації у країні. В основному, воно є незапланованим, що призводить до зростання навантаження на державні фінанси і необхідності пошуку джерел покриття. В такій ситуації для формування фінансових ресурсів держава переважно звертається до позикових джерел, що зумовлює нарощення державного боргу.

Достатньо спірним питанням є наявність додаткових резервів щодо залучення внутрішніх боргових фінансових ресурсів. З одного боку, експерти стверджують, що внутрішні резерви є практично вичерпаними і держава змушена буде звертатися до зовнішніх джерел фінансування. З другого боку, у банківської системи та небанківських фінансових установ наявні вільні ресурси. Необхідно також оцінити перспективу активної участі окремих юридичних чи фізичних осіб на ринку внутрішніх державних цінних паперів.

До ризиків управління внутрішнім боргом слід віднести структуру ОВДП за термінами погашення, згідно з якою в певні періоди часу вартість обслуговування та сума повернення суттєво зростає порівняно із середньорічною величиною. Наступним кроком у більшості випадків є залучення додаткових фінансових ресурсів та вимушене підвищення відсоткових ставок за облігаціями державної позики. Подібна ситуація може вказувати на небезпеку побудови облігаційних пірамід, коли попередні випуски цінних паперів погашаються за рахунок нової емісії. Як варіант, потрібно розглядати реструктуризацію боргу, що дасть змогу уникнути різкого зростання вартості залучення порівняно із рефінансуванням.

Проблемою, що стосується управління дефіцитом, є його переважно споживчий характер. На етапі економічного підйому замість того, щоб направляти ресурси на прискорення та розширений розвиток, гроші спрямовувалися на споживчі статті витрат. Вибір таких напрямів фінансування не закладав базу для отримання додаткових ресурсів і обслуговування новоствореного державного

боргу. Виникла ситуація, коли позичені гроші „проїдались”, а на бюджет, окрім необхідності повернення боргів, покладалися також витрати на їх обслуговування, що не компенсувалися приростом економіки.

Наступним фактором ризику, пов'язаним із управлінням дефіцитом чи боргом, є те, що у загальній структурі ОВДП близько 8% становлять короткотермінові облігації із терміном погашення до 1 року [9]. Але при цьому, якщо порівняти динаміку ставок дохідності за короткостроковими, середньо- і довгостроковими облігаціями, то можна припустити, що уряд очікує зниження ставок у майбутньому.

Політика управління зовнішнім боргом потребуватиме удосконалення його структури з метою зниження залежності від однієї валюти. Факторами впливу на політику управління зовнішнім боргом також є динаміка валютного курсу та розмір валютних резервів НБУ.

У періоди кризи деякі фахівці відстоюють точку зору про необхідність девальвації національної валюти з метою підвищення конкурентоспроможності експортних підприємств. Такий захід, з одного боку, збільшить виручку для суб'єктів підприємницької діяльності, а з другого – призведе до зростання зовнішнього боргу за рахунок його переоцінки. Формується ситуація, коли ризики експортних компаній перекладаються на економічну систему країни в цілому, оскільки приріст зовнішнього боргу через курсові коливання буде змушений сплачувати кожен громадянин у формі податкових платежів.

Політика управління зовнішнім боргом повинна враховувати можливість активізації курсових ризиків за рахунок зовнішніх джерел впливу, пов'язаних із загальною кон'юктурою на світових валютних фінансових ринках. У разі істотної переваги однієї валюти над іншими у структурі зовнішньої заборгованості держава опиняється залежною від політики тих урядів, у валюті яких здійснені основні запозичення України. Для прикладу: якщо США з метою підтримки власної економіки дотримуватиметься політики „дешевого долара” відповідно до інших світових валют, то суттєвого впливу на суму зовнішнього боргу нашої держави не відбуватиметься. Якщо через суто внутрішні причини,

приміром унаслідок покращення економічної ситуації у США, вартість долара зростатиме, то відповідно збільшуватиметься і сума зовнішнього боргу України незалежно від розвитку внутрішньої економічної ситуації. Тому політика управління зовнішнім боргом повинна передбачати більшу диверсифікацію валют з метою зниження залежності від американського долара, хоч він є однією із основних світових валют. Окрім того, доцільно надавати перевагу внутрішнім джерелам фінансування дефіциту.

Як ще один фактор ризику можна виділити інвестиційну репутацію України, що впливатиме на вартість залучення зовнішнього фінансування. Хоч наша країна погашає свої борги відносно вчасно, але рівень корупції, нормативно-правові умови діяльності, темпи розвитку та обсяг тінізації економіки автоматично стимулюватимуть інвесторів до підвищення вартості фінансових ресурсів для України.

До спірних позицій варто віднести форму аналізу управління державним боргом, що подана в офіційних аналітичних матеріалах Міністерства фінансів: розміри державного боргу та його динаміка характеризуються без урахування ОВДП, які випущені для погашення боргів за податком на додану вартість, і збільшення статутного капіталу Державної іпотечної установи. Якщо фінансування цієї установи можна віднести до інвестиційних капіталовкладень, то заборгованість за ПДВ не повинна виводитися за межі чинного боргу, вона є його реструктуризованою складовою.

Загалом слід зауважити, що в періоди нестабільності спостерігалось зростання як бюджетного дефіциту, так і відповідно державного боргу із поступовим підвищенням вартості обслуговування останнього. Як негативний фактор потрібно відзначити переважно споживчий характер бюджетного дефіциту. При цьому сформувалася тенденція до зростання державного боргу і в періоди відносної фінансової стабільності та підвищення темпів економічного зростання. Відбувалося «проїдання» новостворених ресурсів без створення підґрунтя для погашення раніше накопичених боргів.

Проведене дослідження дає підстави для таких висновків:

1. Зростання бюджетного дефіциту прямо не пов'язане з етапами економічного розвитку країни: воно спостерігається як у кризові періоди, так і у фазах відносної стабільності. Це свідчить про відсутність єдиної стратегії управління ним і вказує на необхідність її розробки.

2. Зміна бюджетного дефіциту є одним із факторів, що впливають на динаміку державного боргу з певним часовим лагом. Наприклад, зростання дефіциту вимагає додаткових позикових джерел покриття, що, своєю чергою, викликає зростання витрат на обслуговування державного боргу і в більшості випадків призводить до зростання бюджетного дефіциту. Зазначений зв'язок необхідно враховувати при визначенні граничного розміру цих показників на наступні періоди.

3. Щодо політики управління державним боргом можна відмітити формування так званих пікових навантажень щодо його обслуговування чи погашення, що ускладнює пошук оптимальних джерел покриття для бюджетного дефіциту і створює ризики реструктуризації або рефінансування. Для мінімізації можливих негативних наслідків доцільно створювати відповідні страхові резерви фінансових ресурсів на державних рахунках. Як варіант вкладення можна використовувати короткострокові та середньострокові цінні папери інших держав із стабільним кредитним рейтингом і низьким ступенем ризику з метою мінімізації інфляційних втрат чи отримання додаткових прибутків.

4. Однією з причин залучення боргових ресурсів у періоди фінансової нестабільності була необхідність покриття бюджетного дефіциту, фінансування соціальних видатків, на які вони і спрямовувались. Залучені кошти повинні використовуватися для впровадження інвестиційних програм, тобто мати цільовий характер із відповідними штрафними санкціями за його порушення.

5. Позитивним моментом є прийняття Положення „Про управління ризиками, пов'язаними з державним боргом” у середині 2010 року, де визначено необхідність формування програми управління, обов'язкового звіту про її виконання, а також нормативного встановлення системи показників для оцінки ризиків, пов'язаних із державним боргом. Це сприятиме посиленню

контролю і поглибленню оцінки ефективності політики держави у сфері бюджетного дефіциту та державного боргу.

6. Покращення потребує валютна структура зовнішнього боргу з метою зниження ризиків коливання курсу долара і залежності від одного кредитора. Для прикладу, диверсифікація запозичень у напрямі підвищення питомої ваги євро в загальній структурі надасть можливість знизити цей ризик.

7. Основними показниками, які беруться до уваги при аналізі політики управління бюджетним дефіцитом і державним боргом, є відношення їх рівнів та вартості обслуговування до ВВП. До переліку варто включити співвідношення цих величин і резервів Центрального банку, які можна використати для їх покриття. Приміром, співвідношення короткострокового боргу та розміру резервів характеризуватиме поточну ліквідність держави і може вказувати на ризик її дефолту. З точки зору забезпечення соціальних витрат, необхідно враховувати їх відношення до розміру бюджетного дефіциту. Це вказує на необхідність розширення прийнятої системи показників для оцінки боргової політики держави.

Перелік та оцінка ризиків і відповідно заходи щодо їх усунення чи мінімізації потребують постійного моніторингу та аналізу, оскільки залежать від ситуації в державі й обраної стратегії державної політики у сфері управління бюджетним дефіцитом та державним боргом.

Таким чином, у сучасних умовах варто планувати і регулювати обсяг дефіциту державного бюджету та державного боргу ефективно управляти ними та стимулювати їх зменшення. Постійні державні кредити, неможливість своєчасних виплат призводять до накопичення боргів. Через це Україна може втратити свою економічну незалежність та погіршиться загальний стан економіки, що негативно відобразиться на рівні життя населення країни.

Подальше нарощування обсягів державного боргу матиме негативні наслідки для України як в економічному, так і в соціальному аспектах. Ураховуючи прогностичні значення, можна передбачити, що через декілька років Україна буде знаходитись на стадії банкрутства. Для зменшення негативних

наслідків Україна потребує вдосконалення механізму управління державним боргом на інституціональному рівні, вдосконалення нормативно-правової бази та підвищення рівня власного ВВП шляхом модернізації національного виробництва, а також надання переваги внутрішньому кредитуванню що дасть змогу зменшити відтоки коштів із держави на обслуговування та погашення зовнішнього державного боргу України.

Зростання бюджетного дефіциту прямо не пов'язане з етапами економічного розвитку країни: воно спостерігається як у кризові періоди, так і у періоди відносної стабільності. Це свідчить про відсутність єдиної стратегії управління ним і вказує на необхідність її розробки, тому система управління дефіцитом державного бюджету потребує негайного вдосконалення та пошуку шляхів раціонального й ефективного збалансування доходів і видатків державного бюджету.

3.2. Напрями використання залучених на фінансування дефіциту бюджету коштів

Витрати державного бюджету на 2018 рік з погашення та обслуговування державного боргу було заплановано відповідно до: графіків платежів за вже існуючим державним боргом на момент складання проекту державного бюджету на 2018 рік; планових обсягів запозичень на 2018 рік на фінансування державного бюджету; прогнозних відсоткових ставок та курсів валют; прогнозу обсягів витрат на управління державним боргом.

Крім того, методика розрахунків платежів за позиками залежить як від інструмента запозичення (облігація державної позики, кредитна угода), так і від кредиторів: Європейський банк реконструкції та розвитку (далі - ЄБРР), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (далі - МБРР), Міжнародний валютний фонд (далі - МВФ) та інші.

Загальні виплати за державним боргом, що здійснені у 2018 році за рахунок коштів державного бюджету, оцінюються на рівні 305925,8 млн. грн., з

яких 63,2 %, або 193364,4 млн. грн. - виплати за внутрішнім боргом та 36,8 %, або 112561,4 млн. грн., становлять виплати за зовнішнім боргом.

Частка видатків з обслуговування державного боргу у видатках загального фонду державного бюджету за 2018 рік становила 14,3 %.

У 2018 році платежі з погашення державного боргу було заплановано у обсязі 175725,5 млн. грн., з яких 114024,2 млн. грн., або 64,9 %, платежі за внутрішнім боргом, а 61701,3 млн. грн., або 35,1 %, - платежі за зовнішнім боргом (з них: погашення зобов'язань перед МВФ - 43795,5 млн. грн., перед МБРР - 8337,4 млн. грн., перед ЄБРР - 3817,8 млн. гривень).

Найбільші за обсягами платежі з погашення державного внутрішнього боргу у 2018 році передбачено за ОВДП 2016 року в сумі 79597,2 млн. грн., ОВДП 2017 року в сумі 21178,6 млн. грн. та ОВДП 2013 року у сумі 11873,1 млн. гривень.

Обсяг платежів з обслуговування державного боргу на 2018 рік прогнозувався в сумі 130200,3 млн. грн., з яких 79340,3 млн. грн., або 60,9 % - платежі за внутрішнім боргом, 50860,0 млн. грн., або 39,1 % - платежі за зовнішнім боргом.

Найбільшу питому вагу в обслуговуванні державного внутрішнього боргу протягом 2018 року мали виплати за ОВДП 2017 року в сумі 42596,2 млн. грн. (в тому числі 30366,8 млн. грн. за ОВДП, випуск яких здійснено у 2017 році в рамках проведення правочину з державним боргом шляхом обміну ОВДП, що перебували у власності Національного банку), ОВДП 2016 року в сумі 16513,0 млн. грн. та за ОВДП 2014 року в сумі 9904,5 млн. гривень.

В обслуговуванні державного зовнішнього боргу у вказаному періоді найбільшу питому вагу мали виплати за реструктуризованими ОЗДП 2015 року в сумі 27306,2 млн. грн., за ОЗДП 2017 року в сумі 6660,5 млн. грн., за кредитами МВФ в сумі 5203,8 млн. грн. та за кредитами МБРР в сумі 3 105,5 млн. гривень.

Міністерством фінансів з метою створення правової основи проведення операцій з хеджування ризиків та використання деривативних інструментів

розробило проект постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку хеджування ризиків та використання деривативних інструментів, пов'язаних з управлінням державним боргом".

Разом з цим, враховуючи позицію Національного банку України, робота щодо створення правових інструментів з питань проведення операцій з активного управління державним боргом буде продовжена у 2012 році.

Крім того, Міністерство фінансів [59] вивчатиме іноземний досвід з хеджування ризиків та використання деривативних інструментів, пов'язаних з управлінням державним боргом, особливостей їх здійснення та можливостей їх використання в управлінні державним боргом України.

З метою підвищення кредитних рейтингів України Міністерством фінансів розроблено план відповідних заходів на 2012 рік. Заходи з попередження ризику зниження суверенного рейтингу включатимуть, перш за все, своєчасне і в повному обсязі виконання державою зобов'язань за державним боргом, а також розкриття інформації про стан і структуру державного боргу, обсягу майбутніх платежів за ним.

Також передбачено ведення постійного діалогу з провідними рейтинговими агентствами щодо соціально-економічного положення країни та питань державного боргу.

Плани та результати роботи з питань державного боргу регулярно розміщуватимуться на офіційному веб-сайті Міністерства фінансів.

З метою зниження операційних ризиків Міністерство фінансів використовує спеціалізоване програмне забезпечення "Інформаційно-аналітична система "Управління державним боргом" та програмне забезпечення інформаційних агентств "ThomsonReuters" та "Bloomberg". Здійснюється звірка інформації ІАС "Управління державним боргом" з інформацією в отриманих від кредиторів повідомленнях про платежі ("інвойсах") та з інформацією первинних документів про державне запозичення.

Продовжуватиметься реалізація Україною і ЄС спільного проекту Твінінг "Підтримка Міністерства фінансів України у сфері управління державним

боргом та бюджетного прогнозування". Зокрема, з метою обміну досвідом з експертами країн - партнерів України буде організована робоча поїздка працівників Департаменту боргової та міжнародної фінансової політики до Угорщини та Швеції.

Передбачається також продовження співпраці з проектом розвитку фінансового сектору ("FINREP", USAID) та проектом Твінінг "Підтримка Міністерства фінансів України у сфері управління державним боргом та бюджетного прогнозування" щодо отримання допомоги з питань державного боргу в частині нормативно-правової основи управління державним і гарантованим державою боргом, ризиками, що з ним пов'язані, стратегії на середньострокову перспективу, розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів тощо.

Водночас впровадження окремих проектів за позиками, залученими під державні гарантії, здійснювалося з відставанням від запланованих термінів, кошти використовувалися в менших, ніж передбачалося, обсягах, очікуваного ефекту не досягнуто. Зокрема, кредит під державну гарантію в сумі 120 млн дол. США залучено з метою закупівлі нового прогресивного рухомого складу та сучасної важкої колійної техніки для утримання залізничних шляхів у належному стані, а також будівництва Бескидського тунелю. Результати проведеного Рахунковою палатою аудиту стану проекту „Впровадження швидкісного руху пасажирських поїздів на залізницях України”, що підтримується кредитними коштами Європейського банку реконструкції та розвитку, засвідчили, що Міністерство інфраструктури України, Державна адміністрація залізничного транспорту (Укрзалізниця) не забезпечили своєчасного і повного використання запозичених коштів, крім того, через недоліки розробленого техніко-економічного обґрунтування будівництва тунелю, затримки в підготовці відповідної тендерної документації для відбору підрядника, тривале проведення такого відбору вартість будівництва тунелю зросла, що призвело до необхідності додаткового залучення кредитних коштів.

Під час реалізації проекту унаслідок тривалої підготовки, відсутності обґрунтованих розрахунків щодо обсягів фінансування більшості компонентів і

недоліків у створеній Міністерством інфраструктури України й Укрзалізницею системі управління та контролю за виконанням проекту завдання і терміни, які визначалися на етапі його започаткування, зазнали суттєвих змін, зокрема прийнято рішення про відмову від закупівлі пасажирських вагонів на суму 47 млн дол. США і зменшення обсягу фінансування на будівництво Бескидського тунелю на 4 млн дол. США – до 36 млн дол. США, натомість збільшено обсяг фінансування на закупівлю колійної техніки на 51 млн дол. США – до 84 млн дол. США, дата завершення проекту відтермінована на п'ять років – кінець 2016 року. Управління закупівлями здійснювалося Укрзалізницею з недоліками і відхиленнями від встановлених процедур.

Тендерний комітет Укрзалізниці, утворений для проведення закупівель за проектом, не здійснював координацію планування закупівель, зокрема, з проектування і будівництва тунелю, а також консультаційних послуг. Як наслідок, вартість підписаних контрактів щодо консультаційних послуг для допомоги у впровадженні проекту і будівництва тунелю в два рази перевищила суми, визначені кредитною угодою. Контракт на проектування і будівництво тунелю укладений із затримкою на два роки (в липні 2011 року), його вартість перевищила в два рази суму, визначену проектом.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті проведеного дослідження теоретичних та практичних питань дефіциту бюджету у системі управління державними фінансами зроблені наступні висновки:

Дефіцит державного бюджету виступає важливим інструментом державної фінансово-кредитної політики, засобом впливу на економіко-соціальне становище держави. В Україні формування бюджету з дефіцитом зумовлюється тим, що в нашій державі є значна потреба у проведенні реформ у різних сферах, фінансуванні державної інфраструктури, підвищенні якості соціальних і адміністративних послуг. Про те в нашій державі використання дефіцитного бюджетного фінансування не можна розцінювати як виважене. Наслідком цього стало недостатнє державне фінансування розвитку національної економіки, проведення структурної перебудови, формування ринкової інфраструктури та реформування інших сфер господарського комплексу.

Дефіцит бюджету є перевищення його видатків над доходами. Рівень дефіциту бюджету суттєво впливає на стан економіки країни. На даний час доцільно регулювати розмір бюджетного дефіциту, шляхом впливу на його показники. Необхідно приділяти увагу збільшенню доходів бюджету шляхом подолання безробіття, вдосконалення податкової системи, форм приватизації державного майна, поліпшення фінансового стану суб'єктів господарювання. Дефіцитне фінансування слід переорієнтувати на вирішення основної проблеми країни - поживлення інвестиційної активності. В сучасних умовах важливим також є підвищення ефективності управління дефіцитом бюджету як інструментом фінансової політики країни.

Для досягнення запланованих рівнів дефіцитів у 2015–2017 рр. країни світу вимушені проводити жорстку бюджетну політику щодо скорочення видатків бюджету, зокрема й соціальних, а також підвищення податкового навантаження на економіку.

Зарубіжні країни здійснюють такі заходи для подолання національного дефіциту та стабілізації системи фінансів держави: Великобританії застосовують «золоте правило», згідно з яким протягом економічного циклу уряд здійснює запозичення виключно на інвестиційні цілі, а не для фінансування поточних видатків, а також «правило стійкості інвестицій», відповідно до якого відношення чистої величини державного боргу до ВВП протягом економічного циклу має бути стабільним та обумовленим; наприклад, французький уряд для скорочення дефіциту у 2015–2017 рр. збільшує податкове навантаження, посилює боротьбу з шахрайством, ухиленням від сплати податків і збільшує надходження до Пенсійного фонду, що є ефективно для політики держави. Польщі був величезний бюджетний дефіцит, який заповнювався емісією грошей і це спричиняло гіперінфляцію.

Класифікація фінансування бюджету є елементом бюджетної класифікації. Відповідно до світових стандартів статистики державних фінансів у Бюджетному кодексі класифікація фінансування бюджету, як і класифікація боргу, здійснюється за двома ознаками: за типом кредитора, що характеризує категорію кредитора або власника боргових зобов'язань; за типом боргового зобов'язання, що характеризує вид фінансового інструменту запозичення коштів.

Станом на 31 грудня 2018 року державний та гарантований державою борг України становив 2 168,63 млрд.грн. або 78,32 млрд.дол.США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1 397,22 млрд.грн. (64,43% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 50,46 млрд.дол.США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 771,41 млрд.грн. (35,57%) або 27,86 млрд.дол.США.

Державний борг України становив 1 860,50 млрд.грн. (85,79% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 67,19 млрд.дол.США. Державний зовнішній борг становив 1 099,41 млрд.грн. (50,70% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 39,71 млрд.дол.США. Державний внутрішній борг становив 761,09 млрд.грн.

(35,10% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 27,49 млрд.дол.США.

Гарантований державою борг України становив 308,13 млрд.грн. (14,21%) або 11,13 млрд.дол.США, в тому числі: гарантований державою зовнішній борг – 297,81 млрд.грн. (13,80%) або 10,76 млрд.дол.США; гарантований державою внутрішній борг – 10,32 млрд.грн. (0,48%) або 0,37 млрд.дол.США.

Протягом 2018 року сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилась у гривневому еквіваленті на 26,94 млрд.грн. та у доларовому еквіваленті державний та гарантований державою борг збільшився на 2,02 млрд.дол.США.

Бюджетний дефіцит виступає одним із важливих інструментів державної фінансово-кредитної політики, засобом впливу на економіко-соціальне становище країни. Наявність бюджетного дефіциту перешкоджає розв'язанню соціально-економічних проблем держави та впливає на економічну ситуацію в країні. За значного дефіциту державного бюджету та обмеженості фінансових ресурсів в Україні надзвичайно актуальним питанням є збільшення доходів та оптимізація, зниження видатків державного бюджету України.

У сучасних умовах варто планувати і регулювати обсяг дефіциту державного бюджету та державного боргу ефективно управляти ними та стимулювати їх зменшення.

Зростання бюджетного дефіциту прямо не пов'язане з етапами економічного розвитку країни: воно спостерігається як у кризові періоди, так і у періоди відносної стабільності. Це свідчить про відсутність єдиної стратегії управління ним і вказує на необхідність її розробки, тому система управління дефіцитом державного бюджету потребує негайного вдосконалення та пошуку шляхів раціонального й ефективного збалансування доходів і видатків державного бюджету.

Витрати державного бюджету на 2018 рік з погашення та обслуговування державного боргу було заплановано відповідно до: графіків платежів за вже існуючим державним боргом на момент складання проекту державного

бюджету на 2018 рік; планових обсягів запозичень на 2018 рік на фінансування державного бюджету; прогнозних відсоткових ставок та курсів валют; прогнозу обсягів витрат на управління державним боргом.

З метою зниження рівня зовнішніх ризиків, при формуванні структури державного боргу важливим є забезпечити більш-менш стабільні рівні боргових платежів на протязі тривалого періоду часу, які б враховували реальні фінансові можливості країни. Це можна досягти шляхом використання різних за строком погашення інструментів з наданням переваги довгостроковим.

Ефективна бюджетно-боргова політика передбачає довгострокову стратегію соціально-економічного розвитку, яка має включати науково-технічний розвиток, інформатизацію як складові процесу руху до інформаційного суспільства, створення і реалізації передумов його формування. Саме така стратегія може дозволити і трансформаційній, зокрема українській економіці, ефективно інтегруватися в світовий економічний простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боголіб Т. М. Бюджетна політика як інструмент макроекономічної стабільності. Економічний часопис-XXI. 2015. № 3–4. С. 84–87.
2. Бюджетна політика та бюджетне планування в умовах прогнозової невизначеності: регіональний рівень : наук.-метод. розробка / авт. кол. : А. Г. Ахламов, О. В. Голинська. - К. : НАДУ, 2010. - 44 с.
3. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку / за ред. Л.В. Лисяк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.
4. Бюджетний кодекс України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. Київ: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
6. Василик О.Д. Бюджетна система України / О.Д. Василик. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
7. Ганіч А.Є. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.6. С. 180-185.
8. Грузіна І. А. Дослідження зарубіжного досвіду побудови бюджетної системи. Бізнес Інформ. 2016. № 11. С. 61-64.
9. Гусаревич Н.В. Дефіцит бюджету у системі фінансово-економічного регулювання : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [«Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України»], (Київ, 13–14 квіт. 2016 р.) / І.Я. Чугунов, М.В.Тарасюк, Т.В.Канєва та ін.; відп. за вип. І.Я. Чугунов. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – С. 99–101.
10. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.. ; за аг. Ред.. А.А. Мазаракі. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.

11. Дефицит бюджета США составил почти 1,3 триллиона долларов // Корреспондент.net. 18 октября 2010. URL: <http://korrespondent.net/world/>
12. Дефицит госбюджета Польши составил 75,7% против плановых 98% // Інформаційне агенство УНІАН. 03.11.2010. URL: <http://economics.unian.net/rus/detail/65347>.
13. Дикань Т. Джерела фінансування дефіциту бюджету: тенденції у застосуванні та виклики для стабільності державних фінансів України. БізнесІнформ. 2015. № 2. С. 6–15.
14. Економіка України в дослідженнях і прогнозах: 20 років діяльності Інституту економіки та прогнозування НАН України : монографія / відп. ред. В.М. Геєць. К., 2018. 568 с.
15. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти. / [Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська та ін.]. К.: НІСД, 2010. 96 с.
16. Єпіфанов А.О. Бюджет України: монографія: у 2 кн. / А.О. Єпіфанов, І.І. Д'яконова, І.В. Сало. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. Книга друга: Виконання бюджету. 187 с.
17. Жибер Т.В. Бюджетна система / Т.В. Жибер, Г.Б. Коломієць. К.: КНЕУ, 2009. 311с.
18. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання / І.В. Запатріна. К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. 528 с.
19. Запатріна І.В. Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні: монографія / за ред. М.І. Скрипниченко – НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. К., 2015 544 с.
20. Козарезенко Л. В. Сучасна боргова політика та розвиток людського потенціалу в Україні. Формування ринкових відносин в Україні. 2016. Вип. 4 (179). С. 97–104.
21. Кучер Г.В. Державні фінансові ресурси: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 608 с.

22. Кучер Г.В. Борговий механізм фінансування державних витрат. Бізнес Інформ. 2015. №8. С. 207–214.
23. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: [моногр.] / Л.В. Лисяк. К.: ДННУ АФУ, 2009. 600 с.
24. Лисяк Л.В., Ватченко О.Б., Ватченко Б.С. Оцінка майнового потенціалу регіону – інструмент формування доходів місцевих бюджетів України: теорія і практика : монографія. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 168 с.
25. Лук'яненко І. Г. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія / І. Лук'яненко, М. Сидорович. К.: НаУКМА, 2014. 229 с.
26. Лук'яненко І.Г. Особливості прогнозування та управління бюджетним дефіцитом в країнах з трансформаційною економікою. Економічний вісник університету. 2015. Вип.25/1. С. 179–185.
27. Лук'яненко І.Г. Прикладні аспекти прогнозування розвитку складних соціально-економічних систем: монографія / За ред. О. І. Черняка, П.В.Захарченка. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В. 2015. С. 86–99.
28. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: КНТЕУ, 2018. 373 с.
29. Макогон В.Д. Бюджетна політика в механізмі управління державними фінансами. Економічний вісник університету. 2015. Вип.26/1. С. 207–211.
30. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
31. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/>
32. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
33. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України URL: www.sta.gov.ua
34. Офіційний сайт Євростату. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.

35. Офіційний сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень. URL: www.ibser.org.ua.
36. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: з <http://www.me.gov.ua/>
37. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: www.minfin.gov.ua.
38. Павелко А.В., Чугунов І.Я. Бюджетна політика економічного розвитку. Вісник КНТЕУ. 2015. № 2 (100). С. 64–73.
39. Пасічний М. Д. Дефіцит державного бюджету в умовах трансформаційної економіки України. Наукові праці НДФІ. 2009. Вип. 1(46). С. 10–18.
40. Пасічний М. Д. Механізм управління дефіцитом бюджету в умовах соціально-економічних перетворень. Економіка та держава. 2011. № 9. С. 46–50.
41. Пасічний М. Д. Особливості дефіцитного фінансування економіки в період фінансової кризи. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 17. С. 65–68.
42. Пасічний М. Д. Особливості реалізації вітчизняної бюджетної політики. Економіка та держава. 2016. № 5. С. 43–48.
43. Пасічний М. Д. Фінансування бюджетного дефіциту в Україні. Наукові праці НДФІ. 2010. Вип. 3(52). С. 68–80.
44. Пасічний М.Д. Бюджетний дефіцит у системі фінансової політики України. Вісник ДДФА: Економічні науки. 2014. №1 (31). С. 137–144.
45. Пасічний М.Д. Фінансова політика держави: монографія/ М.Д.Пасічний. Київ: Київ.нац.торг-еконо.ун-т, 2019. 440 с.
46. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні / Ю. В. Пасічник. К. Книга, 2010. 480 с.
47. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: 2-ге вид., перероб. і доп. / Пасічник Ю. В. К.: Знання-Прес, 2003. 523 с.
48. Податковий кодекс України. К.: ДП “ІВЦ ДПА України”, 2010. 336 с.
49. Полозенко Д.В., П’ятаченко Г.О., Пасічний М.Д. Бюджетний дефіцит України в державному бюджеті Росії в середині XIX – на початку XX століття. Фінанси України. 2010. № 11. С. 111–120.

50. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України за станом на 28.12.2014 р. : Верховна Рада України від 28.12.2014 № 80-VIII: URL:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)

51. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України за станом на 25.12.2015 р. : Верховна Рада України від 25.12.2015 № 928-VIII: URL:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)

52. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України за станом на 21.12.2016 № 1801-VIII. : Верховна Рада України від 21.12.2016 № 1801-VIII: URL: [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)

53. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України за станом на 07.12.2017 № 2246-VIII. : Верховна Рада України від 07.12.2017 № 2246-VIII: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

54. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України за станом на 23.11.2018 2629-VIII. : Верховна Рада України від 23.11.2018 № 2629-VIII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>

55. Про затвердження Програми управління державним боргом на 2019 рік : Наказ Міністерства фінансів України від 17 січня 2019 року N 26 URL: <http://www.minfin.gov.ua>

56. Про Основні напрями бюджетної політики на 2016 рік : Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2015 року № 314-р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

57. Про Основні напрями бюджетної політики на 2017 рік : Постанова Верховної Ради України від 24 червня 2016 року № 478-р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

58. Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2018-2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 червня 2017 р. № 411-р URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

59. Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2019-2021 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2018 р. № 315-р URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/315-2018-%D1%80/>

60. Програма управління державним боргом на 2018 рік: Наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2018 № 69. URL : <http://www.minfin.gov.ua>
61. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації: кол. моногр. / за ред. д.е.н. І.О. Луніної; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та про-гнозув. НАН України". Київ, 2014. 296 с.
62. Сідельникова Л.П. Управління податковим боргом: навчальний посібник / Л.П. Сідельникова, О.В. Волкова. Херсон: ХНТУ, 2016. 254 с.
63. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2017-2019 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2017 р. № 905. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/905-2017-%D0%BF>
64. Степанова В.О. Фінансування дефіциту державного бюджету України/ Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2010. № 2(10). С. 127-131.
65. Стратегія управління державними фінансами на 2017-2021 роки: 8.02.2017 URL : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kabmin-ukhvalyv-stratehiuu-upravlinnia-derzhavnyumu-finansamy-na--roky?category=bjudzheth>
66. Теорія фінансів / [За ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія.]. К.: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
67. Федосов В., Гладченко Л. Бюджетний дефіцит у контексті західної фінансової теорії і практики. Финансовые риски. 2009. № 3. С. 19-32.
68. Фінансовий аналіз / за ред. д.е.н., професора Т.М. Боголіб. К.: Корпорація, 2016. с. 8-20
69. Царук О. С. Гармонізація системи статистики державних фінансів з міжнародними стандартами: статистика державного боргу та дефіциту бюджету. Статистика України 2014. № 3. С. 25.
70. Чала Н.Д. Бюджетна система / Н.Д. Чала, Л.В. Лазоренко. К.: Знання, 2010. 223 с.
71. Чугунов І. Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання / І. Я. Чугунов. К. : НДФІ, 2005. 259 с.

72. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. Економічний часопис-XXI. 2016. № 3-4(2). С. 66 – 69.
73. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С. 5–18.
74. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень. КНТЕУ. 2014. №4. С. 79–91.
75. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Бюджетно-податкова політика економічного розвитку. Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 54-61.
76. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Формування доходної частини бюджету українських губерній в середині XIX століття. Вісник КНТЕУ. 2014. № 2. С. 85–97.
77. Шевчук І. Л. Бюджетна система / І. Л. Шевчук, В. О. Черепанова, Т. О. Ставерська. - 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Іванченко І.С., 2015. 282 с.
78. Юшко С. В. Бюджетна система / С. В. Юшко; Харків. нац. екон. ун-т ім. С. Кузнеця. Харків : Вид-во ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2013. 347 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Державний та гарантований державою борг України за станом на 31.12.2018 (за типом кредитора), млрд. одиниць

	дол.США	грн.	%
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	78,32	2 168,63	100,00%
Внутрішній борг	27,86	771,41	35,57%
Державний борг	27,49	761,09	35,10%
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	27,41	758,84	34,99%
ОВДП (1 - місячні)	0,42	11,73	0,54%
ОВДП (10 - річні)	2,26	62,65	2,89%
ОВДП (11 - річні)	0,69	19,03	0,88%
ОВДП (12 - місячні)	0,69	19,16	0,88%
ОВДП (12 - річні)	1,32	36,50	1,68%
ОВДП (13 - річні)	1,04	28,70	1,32%
ОВДП (14 - річні)	1,69	46,90	2,16%
ОВДП (15 - річні)	3,37	93,44	4,31%
ОВДП (16 - річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (17 - річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (18 - місячні)	1,35	37,42	1,73%
ОВДП (18 - річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (19 - річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (2 - річні)	0,69	19,18	0,88%
ОВДП (20 - річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (21-річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (22-річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (23-річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (24-річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (25-річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (26-річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (27-річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (28-річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (29-річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (3 - місячні)	0,24	6,64	0,31%
ОВДП (3 - річні)	2,27	62,89	2,90%
ОВДП (30-річні)	0,44	12,10	0,56%
ОВДП (4 - річні)	0,00	0,03	0,00%
ОВДП (5 - річні)	1,42	39,37	1,82%

ОВДП (6 - місячні)	0,32	8,97	0,41%
ОВДП (6 - річні)	0,21	5,80	0,27%
ОВДП (7 - річні)	0,65	17,87	0,82%
ОВДП (8 - річні)	0,63	17,50	0,81%
ОВДП (9 - місячні)	0,87	24,18	1,12%
ОВДП (9 - річні)	0,70	19,40	0,89%
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	0,08	2,25	0,10%
Національний банк України	0,08	2,25	0,10%
Гарантований державою борг	0,37	10,32	0,48%
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	0,22	6,00	0,28%
Державні цінні папери	0,00	0,00	0,00%
Облігації ДІУ (10 - річні)	0,04	1,00	0,05%
Облігації ДІУ (7 - річні)	0,11	3,00	0,14%
Облігації Укравтодору (5 - річні)	0,07	2,00	0,09%
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	0,16	4,32	0,20%
ВАТ "Державний експортно-імпорتنний банк України"	0,03	0,97	0,04%
ВАТ "Державний ощадний банк України"	0,12	3,28	0,15%
ПАТ АБ "Укргазбанк"	0,00	0,07	0,00%
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,00	0,00	0,00%
Інші кредитори	0,00	0,00	0,00%
Зовнішній борг	50,46	1 397,22	64,43%
Державний борг	39,71	1 099,41	50,70%
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	13,39	370,74	17,10%
Європейське Співтовариство	3,79	104,97	4,84%
Європейський банк реконструкції та розвитку	0,57	15,92	0,73%
Європейський Інвестиційний Банк	0,68	18,85	0,87%
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	4,88	135,06	6,23%
Міжнародний Валютний Фонд	3,45	95,55	4,41%
Фонд чистих технологій (МБРР)	0,01	0,40	0,02%
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1,73	47,93	2,21%
Канада	0,29	8,13	0,37%
Німеччина	0,26	7,19	0,33%
Росія	0,61	16,78	0,77%
США	0,00	0,13	0,01%
Японія	0,57	15,70	0,72%
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	0,40	11,08	0,51%

Chase Manhattan Bank Luxembourg S.A.	0,00	0,00	0,00%
Deutsche Bank AG London	0,40	11,08	0,51%
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	22,48	622,37	28,70%
ОЗДП 2013 року	3,00	83,06	3,83%
ОЗДП 2014 року	1,00	27,69	1,28%
ОЗДП 2015 року	12,47	345,20	15,92%
ОЗДП 2016 року	1,00	27,69	1,28%
ОЗДП 2017 року	3,00	83,06	3,83%
ОЗДП 2018 року	2,01	55,67	2,57%
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,71	47,29	2,18%
Міжнародний Валютний Фонд	1,71	47,29	2,18%
Гарантований державою борг	10,76	297,81	13,73%
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	8,56	236,99	10,93%
Європейське співтовариство з атомної енергії	0,11	3,17	0,15%
Європейський банк реконструкції та розвитку	0,21	5,71	0,26%
Європейський Інвестиційний Банк	0,06	1,55	0,07%
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	0,46	12,66	0,58%
Міжнародний Валютний Фонд	7,73	213,90	9,86%
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	0,05	1,35	0,06%
Канада	0,05	1,35	0,06%
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	2,03	56,33	2,60%
CENTRAL STORAGE SAFETY PROJECT TRUST	0,08	2,21	0,10%
Citibank, N.A., Deutsche Bank AG	0,45	12,53	0,58%
Deutsche Bank AG London	0,03	0,94	0,04%
UniCredit Bank Austria AG	0,02	0,54	0,02%
Державний банк розвитку КНР	0,03	0,92	0,04%
Експортно-імпортний банк Китаю	1,35	37,38	1,72%
Експортно-імпортний банк Кореї	0,07	1,81	0,08%
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	0,00	0,00	0,00
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,11	3,14	0,14%
Міжнародний Валютний Фонд	0,11	3,14	0,14%

Додаток Б
Державний та гарантований державою борг України за останні 5 років, млрд. грн

	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	31.12.2016	31.12.2017	31.12.2018
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	584,79	1 100,83	1 572,18	1 929,81	2 141,69	2 168,63
Державний борг	480,22	947,03	1 334,27	1 650,83	1 833,71	1 860,50
Внутрішній борг	256,96	461,00	508,00	670,65	753,40	761,09
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	254,05	458,23	505,36	668,13	751,02	758,84
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	2,91	2,78	2,65	2,51	2,38	2,25
Зовнішній борг	223,26	486,03	826,27	980,19	1 080,31	1 099,41
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	61,90	169,09	337,45	371,85	407,47	370,74
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	7,28	16,37	32,71	45,65	49,30	47,93
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	11,08
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	138,91	272,51	415,27	517,80	574,46	622,37
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	15,17	28,05	40,84	44,89	49,08	47,29
Гарантований державою борг	104,57	153,80	237,91	278,98	307,98	308,13
Внутрішній борг	27,13	27,86	21,46	19,08	13,28	10,32
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	21,14	21,57	16,40	15,95	8,95	6,00
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	5,99	6,30	5,06	3,13	4,33	4,32
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Зовнішній борг	77,44	125,94	216,45	259,89	294,70	297,81
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	16,23	40,11	140,83	190,98	229,71	236,99
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1,98	3,84	4,68	3,98	2,74	1,35
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	31,03	51,62	68,23	61,96	59,00	56,33
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	27,20	28,51	0,00	0,00	0,00	0,00
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,01	1,86	2,71	2,98	3,26	3,14

Додаток В
Державний та гарантований державою борг України за останні 5 років, млрд. дол. США

	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	31.12.2016	31.12.2017	31.12.2018
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	73,16	69,81	65,51	70,97	76,31	78,32
Внутрішній борг	32,15	29,24	21,17	24,66	26,84	27,49
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	31,78	29,06	21,06	24,57	26,76	27,41
ОВДП (9 - річні)	1,86	2,34	1,54	1,36	0,69	0,70
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	0,36	0,18	0,11	0,09	0,08	0,08
Національний банк України	0,36	0,18	0,11	0,09	0,08	0,08
Зовнішній борг	27,93	30,82	34,43	36,05	38,49	39,71
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	7,74	10,72	14,06	13,68	14,52	13,39
Фонд чистих технологій (МБРР)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	0,91	1,04	1,36	1,68	1,76	1,73
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,40
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	17,38	17,28	17,30	19,04	20,47	22,48
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,90	1,78	1,70	1,65	1,75	1,71
Внутрішній борг	3,39	1,77	0,89	0,70	0,47	0,37
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	2,64	1,37	0,68	0,59	0,32	0,22
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	0,75	0,40	0,21	0,12	0,15	0,16
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Зовнішній борг	9,69	7,99	9,02	9,56	10,50	10,76
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	2,03	2,54	5,87	7,02	8,18	8,56
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	0,25	0,24	0,19	0,15	0,10	0,05
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	3,88	3,27	2,84	2,28	2,10	2,03
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	3,40	1,81	0,00	0,00	0,00	0,00

5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,13	0,12	0,11	0,11	0,12	0,11
--	------	------	------	------	------	------

Додаток Д

Платежі з погашення та обслуговування державного боргу у 2018-2045 роках за діючими угодами станом на 01.12.2018 (млрд.грн.)

	2018-1	2018-2	2018-3	2018-4	2018 * Всього	2019-1	2019-2	2019-3	2019-4	2019 Всього	2020	2021
Всього платежів	87,19	72,93	78,83	112,26	351,21	95,14	121,24	93,66	50,64	360,69	296,94	227,14
Державний внутрішній борг	60,83	55,76	48,27	75,89	240,75	61,86	71,55	36,18	40,98	210,56	118,49	70,90
Обслуговування	13,24	22,39	12,72	25,43	73,77	12,54	27,66	10,11	22,31	72,62	57,05	49,43
Погашення	47,59	33,37	35,55	50,47	166,98	49,32	43,89	26,07	18,66	137,94	61,44	21,47
Державний зовнішній борг	26,36	17,18	30,56	36,37	110,46	33,29	49,69	57,49	9,67	150,13	178,45	156,24
Обслуговування	17,04	2,73	18,18	3,79	41,74	19,98	5,19	20,09	4,86	50,13	48,52	45,18
Погашення	9,31	14,45	12,38	32,58	68,73	13,31	44,50	37,39	4,81	100,00	129,93	111,06

* 2018 рік - з урахуванням фактично здійснених платежів

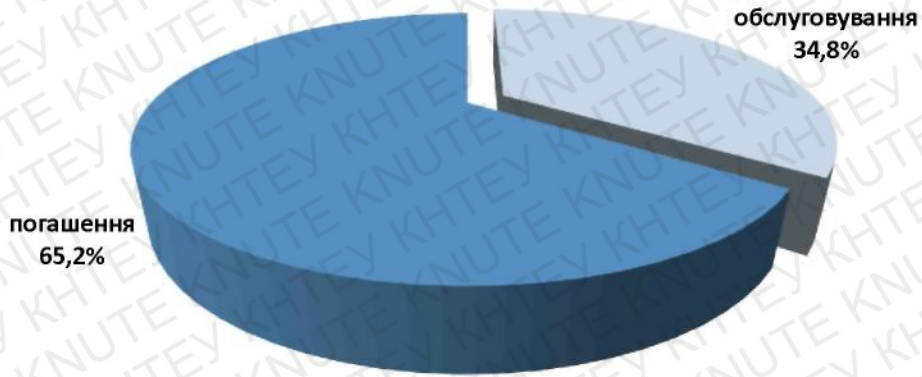
	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033
Всього платежів	194,55	196,20	252,08	175,43	152,53	150,01	146,79	121,79	97,61	179,87	131,83	45,81
Державний внутрішній борг	61,82	67,28	82,50	66,90	55,79	59,03	64,23	55,03	65,42	83,23	65,50	35,11
Обслуговування	47,24	44,76	42,54	39,87	37,22	35,57	32,96	30,52	28,37	25,04	20,47	17,13
Погашення	14,58	22,52	39,97	27,02	18,57	23,46	31,26	24,51	37,05	58,19	45,03	17,98
Державний зовнішній борг	132,73	128,92	169,58	108,54	96,74	90,98	82,57	66,76	32,20	96,64	66,32	10,70
Обслуговування	42,43	38,81	32,15	27,12	22,93	18,96	15,03	10,49	9,47	8,25	5,22	2,53
Погашення	90,30	90,11	137,43	81,42	73,81	72,02	67,53	56,27	22,72	88,39	61,10	8,18

	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041	2042	2043	2044	2045
Всього платежів	36,76	35,18	32,59	31,19	29,24	26,69	24,98	22,01	20,80	19,62	18,44	17,12
Державний внутрішній борг	28,07	27,06	26,18	25,01	23,83	22,66	21,49	20,31	19,14	17,97	16,79	15,62
Обслуговування	15,84	14,83	14,08	12,91	11,73	10,56	9,39	8,21	7,04	5,87	4,69	3,52
Погашення	12,23	12,23	12,10	12,10	12,10	12,10	12,10	12,10	12,10	12,10	12,10	12,10
Державний зовнішній борг	8,69	8,12	6,41	6,19	5,41	4,03	3,50	1,70	1,66	1,66	1,64	1,51
Обслуговування	2,39	2,30	2,11	2,02	1,94	1,88	1,86	0,06	0,04	0,04	0,04	0,04
Погашення	6,30	5,82	4,30	4,17	3,47	2,15	1,64	1,64	1,62	1,62	1,61	1,47

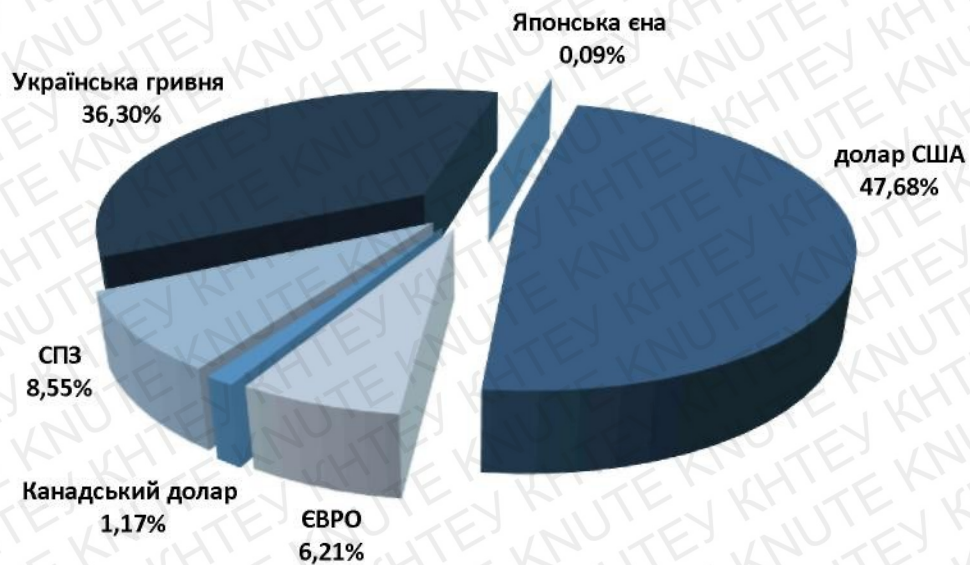
Додаток Ж

Структура загальних виплат за державним боргом у 2019 році

За типами платежів:

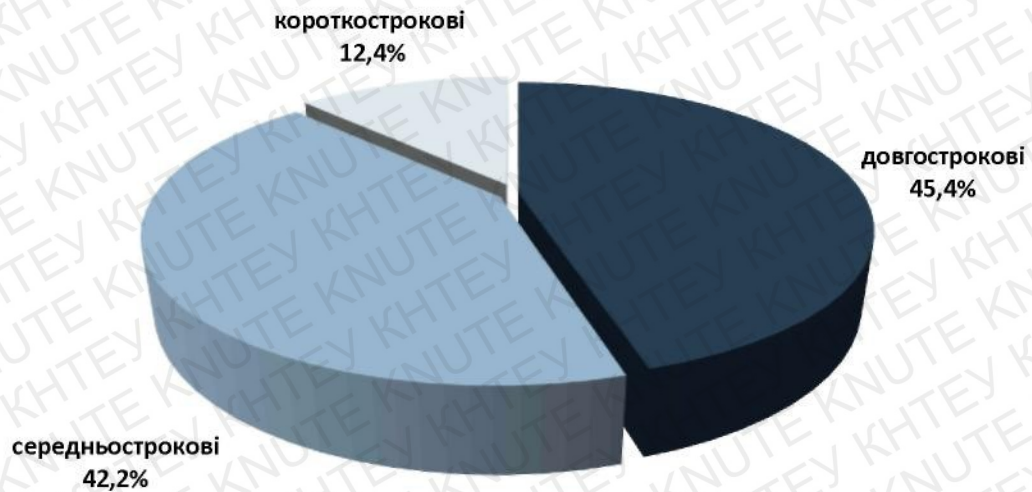
За валютами платежів:

Додаток 3

Структура державних запозичень у 2019 році
(загальний та спеціальний фонди Державного бюджету України, %)

За типами боргових зобов'язань:

За типами відсоткових ставок:

